

В О Р О Г Н А Р О Д А.

Драма в п'ятих актах — Генрика Ібсена.

ДІЄВІ ОСОБИ:

Др. Оттон Штокман, купелевий лікар.

Йоанна, його жінка.

Петра, їх донька, учителька.

Вальтер } їх сини, 10 і 13 літ.
Фредрик }

Іван Штокман, старший брат доктора, бурмістр, директор міського купелевого закладу і ин...

Нільс Ворзе, властитель гарбарні, опікун жінки Штокмана.

Гауштад, редактор } „Народного Післанця“.
Біллінг, співробітник }

Гольстер, корабельний капітан.

Томсен, властитель друкарні.

Горожане різних станів. Жінки. Школярі. Події отсього твору відбуваються в одному побережному місті південної Норвегії.

ПЕРШИЙ АКТ.

Комната доктора Штокмана, уряджена і умебльована скромно але гарно. Вечірнє освітленє. Праворуч двоє дверей; задними входить ся до передпокою, передними до робітні доктора. Зараз напроти входу з передпокою є треті двері, що провадять до інших покоїв. В середині ліворуч стоїть піч, а трохи ближе наперед софа. над нею зеркало; перед софою овальний застелений стіл. На столі світить ся лампа з прислоною. В заді отворені двері до їдальні; видно накритий стіл і засьвічену лампу.

Перша ява.

Йоанна. Біллінґ. Потім бурмістр. Далі Гауштад. Біллінґ з серветою під бородою сидить при накритому столі. Йоанна стоїть біля стола і подає йому на тарели великий кусень печені. На інших місцях при столі нема нікого; накритя порозкидані, хоч і не дуже, як по скінченому бенкеті.

Йоанна. Га, пане редактор, коли ви цілу годину спізнали ся, то мусите вдоволити ся пригріваною вечерою.

Біллінґ (заїдаючи). Але мені смакує — смакує!

Йоанна. Ви знаєте, добродію, який мій муж точний в домовому порядку —

Біллінґ. Е, се пусте. Мені, так правду сказати, найбільше смакує страва, коли я осібною заїдаю собі.

Йоанна. Аби лише вам смакувало. (На слухує поворушення з передпокою). Відай іде ваш товариш.

Біллінґ. Мабуть він.

Бурмістр (убраний в пальто, цалиця і капелюх у руці). Добрий-вечір, братова!

Йоанна (входячи до комнати). А, се ви! Добрий-вечір, добрий-вечір! А, се гарно з вашого боку!

Бурмістр. Я от переходжу, а що — (споглядаючи на їдальню). А! Ви маєте гості?

Йоанна (трохи збентежена). Ні... се лише так принагідно. (Швидко). Може й ви зволите дещо також перекусити?

Бурмістр. Я! Ні, дякую дуже красенько. Під ніч тепла печеня — се не для мене.

Йоанна. Та що, от трохи —

Бурмістр. Ні, ні, дякую. Я навик до гербати, зимної печені і до иньшої такої поживи; а вкінці се і здоровійше — ба, і дешевше.

Йоанна (з усьміхом). Ну, то ви мабуть уважаєте Оттона і мене марнотратниками?

Бурмістр. О, вас ні, братова; я так не думаю. (Вказує на робітню доктора). Може нема його дома?

Йоанна. Ні, пішов по вечері трохи перейти ся з хлопцями.

Бурмістр (сміючи ся). Се відай з гігієнічних причин. (Надслухує). От мабуть він!

Йоанна. Ні, се ще не він. (Хтось стукає до дверей). Прошу!

Гауштад (входить з передпокою).

Йоанна. Витайте, витайте, пане редактор!

Гауштад. Дуже перепрашаю, але я забарив ся в друкарні. Добрий-вечір, пане бурмістр!

Бурмістр (поздоровляє трохи зарозумілим тоном). Добрий-вечір! Ви відай за орудкою?

Гауштад. Щось трохи так. Якась стаття до нашої газети —

Бурмістр. А так. Мій брат мабуть добрий співробітник „Народного Післанця“.

Гауштад. А вже-ж, є на стільки іречний, що коли має дещо подати до загальної відомости, то звертаєть ся до нашого орґану.

Йоанна (до Гауштада). Може zvolите — ? (Вказує в сторону їдальні).

Бурмістр. О, я йому з сього не роблю ніякого закиду, що він пише для того кружка читачів, де надієть ся найти для себе найбільше симпатії. А що тикаєть ся моєї особи, пане редактор, то я маю причини почувати антипатию до вашої газети.

Гауштад. І я так думаю.

Бурмістр. Взагалі в нашому городі живе могутний дух, дух мирного пожитя — добрий, правдиво горожанський дух. А се тому, що нас звязує одна спільна велика справа — справа, що в рівній мірі займає всіх розумних горожан.

Гауштад. Еге, куцелевий заклад —

Бурмістр. А вже-ж. Маємо великий, новий, розкішний купелевий заклад. Побачите, пане редактор: заклад сей буде найважнішою, житєвою підмогою нашого міста. Се сьвята правда!

Йоанна. І Оттон так думає.

Бурмістр. В тих кількох останніх літах до якого незвичайного розвитку дійшло наше місто! Між людьми богатство, всюди житє і рух. Ціна домів і ґрунтів день-у-день росте.

Гауштад. А недостача праці все і все вменшаєть ся.

Бурмістр. І се правда. Добродійні видатки з боку богачів значно вменшили ся, і ще більше поменшають, коли лише в сьому році будемо мати добре літо — коли приїде багато гостей — багато хорих, що вироблять рекляму закладови.

Гауштад. На те є всякі дані, як чую.

Бурмістр. А є! Признаки сього є як найкрасші. День-у-день приходять замовлення на мешканя і ин.

Гауштад. Отже статя доктора була би як раз на часі.

Бурмістр. Чи доктор дав вам знову яку статю?

Гауштад. Він написав її ще в зимі: рекляма для закладу, опис добрих, пригожих санітарних відносин тут у нас. Але я тоді відложив її.

Бурмістр. Мабуть з причини якої малої колючки?

Гауштад. Е, зовсім ні. Лише я думав, що ліпше заждати аж до тепер, до весни; бо тепер починають ся приготвлення до літнього сезону —

Бурмістр. А добре, добре, дуже добре, пане редактор!

Йоанна. А що до справ купелевого закладу, Оттон невтомимий.

Бурмістр. Ну, адже він також є при закладі.

Гауштад. Так, а до того він дав почин до заснованя.

Бурмістр. Він? Так, так! Ну, і я иноді чую, що деякі людці є сього погляду. Одначе, о скільки собі нагадую, то і я в тім усім робив дещо.

Йоанна. А вже-ж, Оттон все про те говорить —

Гауштад. Сього ніхто не перечить, пане бурмістр. Ми знаємо про се всі, що ви, добродію, справу закладу перевели в діло та впровадили в житє. Я хотів

лише сказати, що перша ідея, перший починок вийшов від доктора.

Бурмістр. Справді, мій брат мав багато у своєму життю — теє — ідей. Але аби щось перевести в дійсність, треба иньших людей, пане редактор. Я гадав, що бодай тут в його домі —

Йоанна. Шваґре —

Гауштад. Як ви можете думати, пане бурмістр —

Йоанна (вказуючи на їдальню). Прошу, пане редактор, мій чоловік небавом певно прийде.

Гауштад. Дякую... найбільш один кусничок. (Віходить до їдальні).

Бурмістр (трохи притишеним голосом). Справді дивно — сі люде з низших верстов — ніколи не можуть відзвичайти ся від безтактовности.

Йоанна. Чиж варто про се думати? Чи ви і Оттон, як братя, не можете поділити ся почестями?

Бурмістр. Аякже, воно ніби так має бути! Одначе не всякому на руку поділ слави.

Йоанна. Хтож вам каже! Адже ви і Оттон так з собою гарно живете! (Наслухує). Ах, се мабуть він! (Іде до дверей передпокою і відчиняє їх).

Друга ява.

**Бурмістр. Штокман. Йоанна. Гольстер.
Фредрик і Вальтер.**

Штокман (за сценою, сьмієть ся і говорить голосно). А, то ти Йоанно маєш гостя! Ну, і якже тут? Що? Прошу, пане капітане! Так, пальто нехай висить отут... Подумай-но ти собі, Йоанно, я стрінув ся з ним на улиці і взяв його на силу — ніяк не хотів ступити.

Гольстер (входить і здоровить Йоанну).

Штокман (у дверях). Сюди хлопці! Ну, вони знову голодні, як вовки! Ходіть, добродію капітане, покушасте нашої печені! (Іхає Гольстера до їдальні; також Фредрик і Вальтер ідуть туди, поздоровивши бурмістра).

Йоанна. Оттоне, чи ти не бачиш —

Штокман (відвертаючи ся в дверях). А, се ти, Іване? (Іде і подає йому руку). Якже мене се тішить!

Бурмістр. Дарма, я лише хвилинку маю часу —

Штокман. Дурниця! От зараз буде понч. Ти Йоанно не забула про понч?

Йоанна. А якже! Вода небавом закипить! (Іде до їдальні).

Бурмістр. Понч?

Штокман. Так, сідай-но лише; побачиш, як тут вигідно!

Бурмістр. Дякую; я не люблю піячити.

Штокман. Але-ж сього не можна найменувати піятикою.

Бурмістр. Одначе мені здається — (глядить на їдальню).
Дивує мене, як вони можуть тільки халасувати!

Штокман (затирає руки). А чи се не розкіш бачити, як сі молодці заїдають? Все апетит! Се мені подобається! Без їди і питя нема сили і здоров'я! Молоді люде, Іване, се дріжджі для хліба в будущині, бо такі старі хлопці, як ти і я —

Бурмістр. Старі хлопці! Ну, знаєш, по моїй думці, се трохи уличне прізвище —

Штокман. Е! так знову докладно сього не треба брати. Гей, аби ти знав, який я вдоволений... чую себе безмежно щасливим посеред усіх тих зворушень неспокоїного життя! Ах, справді, гарний се час, в яким тепер живемо! Виглядає так, немов би навкруги нас виринав зовсім новий сьвіт —

Бурмістр. Ти так гадаєш?

Штокман. Се правда, ти сього так не можеш бачити, як я. Ти ані ногою далі не ступив! Се насуває на очі сумрак. А я, що всі літа прожив далеко на півночі в моїй самотній закутині, що майже ніколи не бачив чоловіка, котрий міг би сказати мені слово, що мене підбадьорило би — ось тут чую себе немов серед шумного великоміського сьвіта.

Бурмістр. Гм, великоміський сьвіт —

Штокман. О, я добре розумію, що наші відносини в порівнянню до багатьох иньших городів є невеликі. Одначе і тут є житє, рух, поступ, тут можна щось робити і бороти ся, а се найважнїйше. (Кличе) Йоанно! Не було тут листоноса?

Йоанна (в їдальні). Ні!

Штокман. Ай Іване, як тут можна дешево жити! Се може оцінити лиш той, кому голодна смерть зазирала в очи, як то було з нами —

Бурмістр. Але —

Штокман. Справді — заглядала! Ти, гадаю, порозумієш, яка була наша доля геть-геть далеко там на півночі; а тепер тут усього маємо доволі! Нині на обід приміром мали ми дику печеню; ба, ще й на вечерю. Може покушаєш? Або бодай зволиш глянути на неї? Ходи —

Бурмістр. Ні, ні! Прошу тебе —

Штокман. Ну, та ходи! Подиви ся бодай, яка гарна скатерть!

Бурмістр. Ей, я вже бачив.

Штокман. А потім сі ляпни! Се все, як бачиш, заощадила Йоанна з домашніх видатків. Га, чи не робить се чоловікови домашній куток милійшим і дорожнім? Постій-но тут хвилинку... ні, ні, не так... Так! Бачиш... ге, отсе мені осьвітлене! А що, елегантско у нас, правда?

Бурмістр. Аякже, коли тільки на такі вибаги вас стати —

Штокман. О так, я тепер можу дозволити собі. Йоанна каже, що я тепер заробляю майже стільки, скільки нам потрібно.

Бурмістр. Майже — а!

Штокман. Чоловік науки повинен по трохи достатно жити.

Бурмістр. Гм, гм —

Штокман. Зрештою, Іване, я не роблю непотрібних видатків. А відмовити собі приємности баченя людей у себе — не можу. Бачиш, се моя житєва потреба. Я, що був так довго відрізаний від усякого товариства, мушу бачити довкола себе людей молодих, веселих, в яких є жадоба праці, — а такими є ті всі, що там заїдають так відважно. Я бажав би собі, аби ти ближше пізнав того Гауштада.

Бурмістр. Гауштад? Ах, так, справді: він оповідав мені, що в сих днях появить ся твоя стаття в його газеті.

Штокман. Моя?

Бурмістр. Так, про купелевий заклад. Ти мав її написати ще в зимі.

Штокман. Ага, сеся... так, так!... Ні, я її не дам друкувати.

Бурмістр. Ні? Адже саме тепер для неї найкрасша пора.

Штокман. Твоя правда — між звичайними обставинами — (Ходить по комнаті).

Бурмістр (позираючи на нього). А щож такого незвичайного мають тут тепер наші відносини?

Штокман. Так, Іване, я того зараз тобі ще не можу сказати. У всякому разі ще не нині вечером. Може відносини уложать ся дуже незвичайно, а може буде так, як бувало. Можливо, що се лише уява.

Бурмістр. Те звучить якось дуже загадочно. Може нависли які хмари? Які вони, що ти їх закриваєш? Гадаю, що я, як директор купелевого закладу —

Штокман. А я повинен би гадати, що я, як... Ну, Іване, не берім себе посполу за волосє.

Бурмістр. Се не є моїм звичаєм брати когось за волосє, як се ти любиш висловлювати ся. Одначе мушу доконче домагати ся, аби всі постанови переходили через руки відповідних інстанцій. Я не дозволю ходити кривими шляхами.

Штокман. Чи я коли ходив кривими шляхами?

Бурмістр. Але все таки ти маєш вроджений нахил ходити своєю питомою дорогою, а на те з погляду належного суспільного порядку також нема дозволу. Одиниця мусить підпорядкувати себе загалови, або радше, коректнійше сказати-б: — власти, що має берегти добра загалу.

Штокман. Може й так! Е, чорт бери, що мені до того?

Бурмістр. В тім то все лихо, що ти сього не хочеш порозуміти. Але вважай, бо тяжко відпокутуєш — ранше або пізнійше. Я тебе наминаю! Добра-ніч!

Штокман. Чи ти збожеволів? Ти на зовсім фальшивій дорозі!

Бурмістр. Я на фальшивій дорозі!... А вкінці я собі випрашаю, аби ти мене — (Прощає ся з тими, що в їдальні). Добра-ніч, братова! Поручаю ся! (Відходить).

Третя ява.

Штокман. Йоанна. Потім Гауштад. Біллінг.
Фредрик і Вальтер.

Йоанна (входить до комнати). Вже відійшов?

Штокман. Відійшов і то дуже озлоблений.

Йоанна. Що ти йому, Оттоне, зробив?

Штокман. Та ніщо! Він не має ніякого права жадати від мене, аби я перед ним здавав справу.

Йоанна. Яку справу?

Штокман. Гм, гм; от, полишім се, Йоанно... Дивно, що листоноса не було! (Гауштад, Біллінг і Гольстер встали від стола в їдальні, та ідуть до покою. Незабаром за ними входять Фредрик і Вальтер).

Біллінг (витягаючи рамена). По такій вечері чоловікові якось так, гейби на ново на світ народився.

Гауштад. Відай пан бурмістр був нині не в доброму настрою.

Штокман. Причина тому жолудок; не може травити.

Гауштад. Се правда; бо йому в жолудку долотом лежить „Народний Післанець“.

Йоанна. Але ви з ним поводилися вповні коректно —

Гауштад. Розумієся; хоч в суті річи ми лише на якийсь час поскладали оружя.

Біллінг. Поскладали оружя — а, се гарно сказано!

Штокман. А до того треба додати, що мій брат кавалір. Бідний! Не має своєї хати, не має родинного тепла; все і все ніщо иньше, лише якісь справи. А потім ся погана гербата, його одинокий напитек... Ну, хлопці, крісла до стола... А понч буде зараз?

Йоанна (ідучи до їдальні). Зараз, зараз!

Штокман. Прошу, пане капітане, сідайте ось тут коло мене на софі. Такі рідкі гості, як ви... Прошу, сідайте, мої панове! (Сідають коло стола. Жінка Штокмана приносить самовар на підставці, склянки, карафку і иньші такі річи).

Йоанна. Так! Ось тут арак, тут рум... А тут коняк. Прошу собі брати, що кому до вподоби.

Штокман (беручи склянку). Отсього ми хочемо! (Приладжує понч). А потім цигара. Фредрик, ти знаєш,

де стоїть пуделко. А ти, Вальтер, принеси мені люльку. (Хлопці відходять до комнати на право). Е, сей Фредрик колись-не-колись потягне собі цигаро, але я вдаю, мов би нічого не бачив. (Хлопці приносять). Прошу, мої панове! Знаєте, я все з люлькою. Отся люлька була моєю товаришкою в неодній бурливій проїзді геть-геть там далеко на півночі. (Тручається склянкою). Prosit!... Гай, гай, милий Боже, тепла, вигідна комната — то не пара бурям і хуртовинам. Йоанна (занята роботою). Пане капітане, коли вибираєтеся на широке море?

Гольстер. Мабуть уже на другий тиждень.

Йоанна. Їдете до Америки?

Гольстер. Їду.

Білліні. Отже не будете на виборах?

Гольстер. А, то тут знову будуть вибори?

Білліні. Ви не знаєте про се?

Гольстер. Ні, я тим не займаюся.

Білліні. Вам байдуже політика?

Гольстер. Так, я на тім не розуміюся.

Білліні. Се нічого; але голосувати ви повинні.

Гольстер. Отже також і ті голосують, що не розуміють права виборів?

Білліні. Не розуміють? Що се значить? Суспільність — се немов корабель. Усі мають помагати йому в його роботі.

Гольстер. Се тут на суші може й добре; але на хвилях могло-б покінчити ся лихо.

Гауштад. Замітне, але й дивне, що всі моряки байдужі до публичного життя.

Білліні. Справді дивно!

Штокман. Моряків треба порівняти з вандрівними птахами; вони всюди найдуть свою хату. Тому то ми, пане редактор, мусимо на иньших звернути головну увагу. Буде завтра що інтересне в „Післанці“?

Гауштад. Розумієся. Лише нічого льокального. За те позавтра задумую надрукувати вашу статтю —

Штокман. Ага, сю статтю!... Ні, ви затримайтеся ще з нею.

Гауштад. Затримати ся? А ми саме тепер маємо в газеті доволі місця, а до того й пора догідна.

Штокман. А якже, якже, се правда, але ви мусите ще здержати ся кілька днів. Причину я скажу вам опісля.

Четверта ява.

Т і с а м і. П е т р а.

Петра (в капелюсі і плащі, з купою зошитів під пахою). Добрий-вечір!

Штокман. Добрий-вечір, Петро; ну, прецінь раз! (Взаємні привітання. Петра кладе одіж і зошити на крісло побіч стола).

Петра. Тут у вас весело!

Штокман. Лише тебе нам бракувало —

Біллінґ (бадьорно). Чи сьмію подати вам склянку пончу?

Петра (приступаючи до стола). Дякую, я собі сама зроблю!

Ви робите мені за міцний... Ага, я маю лист до тата! (Іде до крісла, де поскладала річи).

Штокман. Лист? Від кого?

Петра (шукаючи в плащі). Дав мені його листонос, коли я йшла до школи.

Штокман (встаючи і приступаючи до неї). Ну, і ти приноси мені його аж тепер?

Петра. Я не мала часу вернути ся! Прошу, ось він!

Штокман (швидко відбираючи лист). Дай-но, дай-но його, дитинко! (Глянувши на адресу). Аякже, се той!

Йоанна. А що, той, на який ти ждав, Оттоне?

Штокман. Так... Я мушу зараз — прошу, Йоанно, сьвітло!

Йоанна. На столику стоїть засьвічена лампа.

Штокман. Добре, добре! Перепрашаю на хвилинку! (Відходить до покою на право).

Пята ява.

Т і с а м і без Штокмана.

Петра. Мамо, що се може бути?

Йоанна. Не знаю; останніми днями дуже часто допитував ся за листоносом.

Білліні. Відай якийсь славний німецький або англійський купелевий гість —

Петра. Бідний тато! Працює за багато! (Робить собі склянку пончу). Ах, якже мені смакує!

Гауштад. Чи ви й сьогодні вчили у вечірній школі?

Петра (попиваючи з склянки). Дві години.

Білліні. А перед полуднем чотири години в пенсіонаті —

Петра (сідаючи при столі). Пять.

Йоанна. А нині на вечір, бачу, маєш іще задачі поправляти.

Петра. Цілу купу.

Гольстер. Богато маєте роботи.

Петра. О! є! і се тішить мене! А опісля гарна втома.

Білліні. Ви любите се?

Петра. А вже-ж; бо потім так добре спить ся.

Вальтер. Ти мабуть, Петро, маєш багато гріхів на сумлінню?

Петра. Гріхів?

Вальтер. Аякже, бо ти так дуже працюєш. Я чув, що праця — се кара за наші гріхи.

Фредрик (сміючися). Ей, говори ти собі здоровенький!

Йоанна. Ну, ну, Фредрик!

Білліні. Се досконало!

Гауштад. Ти, Вальтер, не хотів би дуже працювати?

Вальтер. О, ні, ні!

Гауштад. Ба, а щож з тебе буде?

Вальтер. Я найрадше бажав би стати вікінгом!*)

Фредрик. Але-ж вікінги були погане!

Вальтер. Ну і що? То я не можу бути поганином?

Білліні. В тім, Вальтер, я годжу ся з тобою! Я те саме кажу.

Йоанна (даючи йому знак). Одначе ви, пане Білліні, сього-б не зробили.

Білліні. Ой-йой, чому би ні! Я поганин і величаю ся тим! Побачите, ми небавом будемо всі знову поганами!

Вальтер. А тоді будемо робити все, що лише захочемо?

Білліні. Ну, бачиш, Вальтер, що тикаєть ся того —

*) Вікінг — се стародавній, норманський опришок.

Йоанна. Ідїть геть, діти; ви певно маєте виробити ще завданє до школи.

Фредрик. Я хотїв би ще хвилинку лишити ся —

Йоанна. Ти також нї — ідїть разом оба! (Хлопці говорять „добра-ніч“ і ідуть до комнати на лїво).

Гауштад. Чи ви справді вірите, що дітям се шкодить, коли вони прислухують ся таким річам?

Йоанна. Не знаю... але всеж не люблю того!

Петра. Ей, мамо, ви всього жахаєте ся —

Йоанна. Може воно й так, але я того не люблю; бодай не тут у комнатї!

Петра. Так, так: неправда дома і в школі! Дома не годить ся говорити, а в школі треба дозволу!

Гольстер. Ви мусите обріхувати?

Петра. Мушу; ви не знаєте, що ми неоднo мусимо говорити, в що самі не віримо?

Біллінґ. Безперечно, що так!

Петра. Коли-б я мала спосіб, то я основала би свою школу, а там було би инакше.

Біллінґ. О, що до способів — —

Гольстер. Коли ви, панно Петро, щось справді таке задумуете, я можу вам на те відступити велику комнату. Мій дім зовсїм майже порожний, а в партері є простора їдальня, що —

Петра (схміючи ся). Дякую вам, пане капітане; але з того нічого не буде!

Гауштад. Нї, панна Петра колись певно вступить до громади дневникарів... А пророс: Ви вже прочитали сей англійський роман, що ви обіцяли перекласти для нашої газети?

Петра. Нї, ще нї; та вже ви в означеному часї дістанете сей переклад.

Шеста ява.

Штокман. Йоанна. Петра. Гольстер. Гауштад.

Біллінґ. Опісля Фредрик і Вальтер.

Штокман (киваючи листом). От маю щось; се викличе в місті великий інтерес! Новина!

Біллінґ. Новина?

Йоанна. Яка новина?

Штокман. Велике відкритє, Йоанно!

Гауштад. Відкритє — !?

Йоанна. То ти се зробив?

Штокман. Так, я, я! (Ходить туди й сюди). Тепер можуть говорити, що то мої примхи — привиди і нісенітні забаганки! Але вони будуть берегти себе! Га-га! будуть стерегти ся!

Петра. Але-ж, таточку, що се?

Штокман. Лише помалу, — дізнаєте ся про все! Ах, шкода, що нема тепер тут мого брата! Аякже, тепер видко, як ми люде наче сліпі кертницї прожи-
ваємо свої літа —

Гауштад. Та що се таке, пане доктор?

Штокман (стоячи при столі). Чиж не загальний се погляд, що наше місто здорове місце, наче лісковий оріх —?

Гауштад. Розуміє ся.

Штокман. Незвичайно здорове місце — місце, що за-
слугує, аби його найгорячіше поручувати хорим і здо-
ровим — ?

Йоанна. Так, але-ж Оттоне —

Штокман. І чиж ми наше місто дійсно не величали та-
ким перед цілим світом? Чиж я сам не писав бро-
шури і статі за статями в „Народному Післанці“ —?

Гауштад. Ну, так! Щож далі?

Штокман. Сей купелевий заклад, що ми його називали
житєвим нервом, душею, найважнійшим чинником,
і Біг-зна ще чим —

Білліні. Я з нагоди одного съята назвав його „серцем“ —

Штокман. Аякже, аякже, пригадую собі. А знаєте, що
він в дійсности є, сей великий, величавий, дуже ви-
хвалюваний купелевий заклад, що так багато грошей
коштує — знаєте, чим він є?

Гауштад. Ну, чим?

Йоанна. Та кажи вже раз!

Штокман. Цілий заклад — се заразлива яма!

Петра. Купіль, тату!

Йоанна (рівночасно). Наша купіль!

Гауштад (подібно). Пане доктор!

Білліні. Та де там!

Штокман. Увесь купелевий заклад, кажу, се затроєна яма, в найвисшій степені небезпечна для людського здоров'я! Увесь сей бруд там в горі в гарбарні — весь, що страшним смородом розходить ся навкруги — те занечищує воду, що водопроводами пливе до купелі; а весь сей поганий затроєний бруд видно наглядно на березі —

Гольстер. Там, де є морські купелі?

Штокман. Як раз там!

Гауштад. Але звідки ви, пане доктор, те все так докладно знаєте?

Штокман. Я робив сумлінні досліді над усіми відносинами! О, мене вже вони занимали від довшого часу! Минулого літа підмітили ми тут між купелевими гостями багато незвичайних хороб — тиф — гастричну лихорадку.

Йоанна. Так, пригадую собі!

Штокман. Тоді гадали ми, що сї гості привезли з собою вже сї недуги; але опісля — в зимі — виринули мені иньші гадки; і тоді зачав я пильнійше обсервувати воду.

Йоанна. І тому ти так невтомно працював!

Штокман (сміючи ся). Невтомно; ой так, Йоанно! Але тут не мав я належних приладів; отже післав проби води до питя і морської води до університету славному хемікови Ніссенови для докладної аналізи.

Гауштад. І тепер дістали ви відповідь?

Штокман (вказуючи на лист). Ось вона! Наглядно доказано, що в воді находять ся гнилі організми — міліони бактерій; а тепер уявіть собі, як се в купели, ба і при питю шкодить здоров'ю.

Йоанна. Та ще добре, що ти вчасно підмітив се!

Штокман. Правда?

Гауштад. А що ви задумєте тепер робити, пане доктор?

Штокман. Буду заходити ся, аби вода була здорова.

Гауштад. А можливо се?

Штокман. Мусить так бути; бо инакше цілий купелевий заклад пропаде! Нема чого жахати ся! Я вже знаю, що тут треба робити!

Йоанна. Але чому ти Оттоне все те перед нами держав в тайні — ?

Штокман. Мусів; чи я мав трубіти по цілім місті, заки сам дійшов до повної певности? Я не дурний!

Петра. Ну, так, але нам —

Штокман. Ніякій живій душі! Можеш завтра перейти ся до „старого борсука“ —

Йоанна. Оттоне — !

Штокман. Ну, ну: та до діда! Старий зачудуєть ся! Він усе говорив, що я непроворний; та і иньші так гадають — я се замітив. Нехай же тепер дізнають ся вони про мене! (Ходить по комнаті і затирає руки). Йоанно, тож то буде метушня! Водопроводи треба буде попереносити!

Гауштад (встаючи). Всі водопроводи?

Штокман. Розуміє ся! Вони дуже низько положені; треба їх попереносити на висше місце.

Петра. Отже на ваше вийшло —

Штокман. Ага, чи пригадуєш ти собі, Петра — я писав проти того, коли задумовано будувати. Але тоді ніхто не хотів мене слухати. Я, правда, не жалував радних міста, всипав я їм добру порцію — написав статю про всі вчинки заряду; вже цілий тиждень лежить вона у мене; я лише ждав на се! (Вказує на лист). Але тепер небавом мусять вони мати сей документ! (Іде до своєї комнати і вертає за хвилину з купою паперів). Дивіть ся! Чотири аркуші густо записані! Ще й сей лист славного хеміка вложу тут... Дай мені яку газету, Йоанно! Треба завинуту... добре... так... а тепер дай служниці, нехай зараз занесе до бурмістра!

Йоанна (іде через їдальню і бере папери).

Петра. Тату, а що скаже на се стрийко Іван?

Штокман. Щож він може сказати на се? Він дуже урадуєть ся, що така важна правда виринула на світ.

Гауштад. Чи пристанете на се, пане доктор, що я про се відкрите уміщу маленьку звістку в „Народному Післанци“?

Штокман. Я дуже був би вам вдячний!

Гауштад. Се пожадана річ; чим скорійше дізнає ся публіка, тим ліпше!

Штокман. Аякже, аякже!

Йоанна (входить). Вже полагоджено!

Біллінґ. Справді, ви, пане доктор, тепер нараз стали першим чоловіком в нашому місті!

Штокман (вдоволений ходить по комнаті). Ей, що там! Я на добрий лад зробив лише свій обов'язок! Я лише щасливий винахідник скарбу, більше нічого; а вкінці — поминувши те —

Біллінґ. Як ви, товаришу, думаєте, чи наше місто не повинно би вшанувати доктора Штокмана походом з факлями?

Гауштад. Гарна гадка! Берім ся зараз до діла!

Біллінґ. Отже спробуй-но зараз нині зав'язати комітет. От влитель друкерні Томзен — ви — я — і инші —

Штокман. Але-ж, дорогі товариші, залишіть ті дурниці —

Гауштад. Пане доктор, хто поклав такі заслуги для родинного міста —

Штокман. Ні, ні; я не хочу нічого й чути про щось таке! Коли-б заряд закладу також забавив підвешити мені пенсію — я не прийму її! Йоанно, даю тобі слово на се: не прийму її!

Йоанна. Добре робиш, Оттоне!

Петра (підносячи склянку). На ваше здоров'я, тату!

Гауштад і Біллінґ. На ваше здоров'я, пане доктор, на ваше здоров'я! (Тручають ся склянками зі склянкою Штокмана).

Гольстер (тручаючи ся з Штокманом). Нехай се відкрите принесе тобі багато-багато втіхи!

Штокман. Дякую вам, дякую, мої дорогі приятелі! Я чую себе дуже щасливим! Справді, свідомість, що поклато ся справдешні заслуги для вітчизни і для співгромадян, се величне чуття! Урра, Йоанно! (Бере її в обійми і крутить ся з нею довкола. Пані Штокманова кричить і намагає ся вирвати ся з обіймів. Сьміхи, оплески і многоліття на честь доктора. Фредрик і Вальтер визирають ізза дверей).

Завіса спадає.

ДРУГИЙ АКТ.

Ся сама комната. Двері до їдальні замкнені. Передполудне.

Перша ява.

Йоанна. Потім Штокман.

Йоанна (входить з запечатаним листом у руці, іде до задних дверей на право і стукає). Ти в покою, Оттоне?

Штокман (у своїй комнаті). Так, я тепер лише прийшов! (Входить). Що там?

Йоанна. Лист від твого брата! (Дає йому лист).

Штокман. Ага! Покажи! (Роздирає швидко куверту і читає). „Звертаєть ся надісланий рукопис“. (Читає далі тихо).

Гм —

Йоанна. Щож він тобі пише?

Штокман (ховаючи папери до кишені). Каже лише, що коло полудня прийде до мене!

Йоанна. Не забудь лишити ся в хаті!

Штокман. Добре, добре! Я вже позалагоджував усі передполудневі справи!

Йоанна. Я дуже цікава, як він на се задивляє ся!

Штокман. Йому не по нутру, що те відкритє не є його ділом.

Йоанна. І я того бою ся!

Штокман. А по правді він повинен тішити ся... але — Іван ще й того жахаєть ся, що иньші люде також можуть дещо добре вчинити для міста —

Йоанна. Ах, Оттоне, я знаю, як зарадити тому — поділи ся з ним славою відкритя! Можеш сказати, що він тебе навів на сей слід —

Штокман. Нехай буде й так; коли-б лише злomu можна вповні зарадити — все иньше мені байдуже!

Друга ява.

Ті самі. Нільс Ворзе.

Нільс Ворзе (вказує голову через двері з передпокою, роздивляє ся допитливо навкруги, усміхаєть ся незаметно і питає ся лукаво). Чи то правда?

Йоанна (іде напроти нього). Тату! Се ви?

Штокман. А дивіть, тато! Добрий-день, добрий-день!

Йоанна. Та ходіть же, тату!

Нільс Ворзе. А, коли се правда; бо инакше я вертаю назад!

Штокман. Правда? — Що таке?

Нільс Ворзе. А ся нісенітна історія з водопроводами! Правдива вона?

Штокман. Так! Звідки ви вже те знаєте?

Нільс Ворзе (входить). Петра, ідучи до школи, влетіла до мене —

Штокман. Ага —!

Нільс Ворзе. Аякже, аякже... і розказала мені... Мабуть вона хотіла насміяти ся з мене; але сього не видко з її лиця!

Штокман. Що таке?

Нільс Ворзе. Ну, ну; годі то кождому дуже вірити; заки чоловік розгляне ся, а його вже добре обмалювали! Чи се дійсна правда?

Штокман. Правда! Але сїдайте, тату! (Садить його на софі). Чи се не велике щастє для міста?

Нільс Ворзе. Щастє для міста?

Штокман. Так, що я ще в пору зробив се відкритє

Нільс Ворзе. Ну, ну, ну!... Я й не погадав би, аби ви дорогому братчикови могли вчинити таку штуку.

Штокман. Штуку!

Йоанна. Але-ж татку —

Нільс Ворзе (опираючи руки і бороду на палици, глядить лукаво на доктора). Ну, та як там? Чи не всадив ся там який звір до рур водопроводів?

Штокман. Аякже, бактерії.

Нільс Ворзе. Ба-бактерії... Гм!... а як каже Петра, то величезне множество тих — бактерій там всадило ся; міліони й біліони й —

Штокман. Ой так, так!

Нільс Ворзе. Одначе ніякий чоловік не може їх бачити — правда?

Штокман. Правда, годі їх бачити!

Нільс Ворзе (здержуючи захриплий, тихий сьміх). А нехай мене грім трісне, коли се не гарна штука!

Штокман. Як ви се розумієте?

Нільс Ворзе. Ви сего ніколи так наглядно не витолкуєте панови бурмістрови.

Штокман. Побачимо!

Нільс Ворзе. Ви справді гадаєте, що він такий дурний?

Штокман. Я гадаю, що ціле місто зсуне ся з глуздів.

Нільс Ворзе. Ціле місто! Може й те правда! Добре! Нехай дістануть своє, ті панове радні! Е, бо вони хочуть бути проворнійші, ніж ми старі! Вони вигнали мене з міської ради! Так їм треба! Всипте їм, пане Штокман, огню за обшивку!

Штокман. Але-ж, тату —

Нільс Ворзе. Чуєте, такого некогольного! (Встає). Коли те вчините, що бурмістр разом зі своїми товаришами піде в дубину, то я жертвую зараз для вбогих двіста корон!

Штокман. Ах, се було-б дуже гарно з вашого боку!

Нільс Ворзе. Ну, я так дуже багато, як самі добре знаєте, не маю; то вбогі дістануть на сьвятий вечір сто корон.

Третя ява.

Попередні. Гауштад.

Гауштад (входить з передпокою). Добрий-день! (Пристанув). О, перепрашаю —

Штокман. Нічого, нічого; прошу близше!

Нільс Ворзе (з притишеним сьміхом). Сей! І він також?

Гауштад. Що кажете?

Штокман. І він також!

Нільс Ворзе. Ба, я ще питаю ся! Істория ся мусять бути в газетах! Е, пане Штокман, з вас мудрагель! Забери-ж ся ти добре до тих філзофів патриційв... А тепер я відходжу...

Штокман. Ні, ні; полишіть ся ще трохи!

Нільс Ворзе. Дякую, мушу йти. А що тикаєть ся лнха, яке ти їм задумуєш зробити — чим завзятійше, тим ліпше... Тобі се нічого не зашкодить... (Відходить).

Йоанна (відпроваджує його до дверей).

Штокман (усьміхаючи ся). Подумайте собі: мій тесть усій тій справі не вірить!

Гауштад. А, то він так се розумів?

Штокман. А вже-ж! Ви також в тій самій справі?

Гауштад. Аякже! Маєте трохи часу?

Штокман. Пане Гауштад, для вас маю доволі часу! Прошу!

Гауштад. Одержали ви вже відповідь від бурмістра?

Штокман. Ще ні! Він небавом сам сюди прийде!

Гауштад. Я вчора вечером трохи глибше призадумав ся над тою справою.

Штокман. Ну?

Гауштад. Для вас як лікаря і вченого ся справа водопроводів є иньша, а для нас иньша. Я думаю так: ви не вважаєте на те, що ся річ є лише одним огнем із цілого ланцюха похибок.

Штокман. А то як? Прошу, пане редактор, сїдаймо... ні, тут на софі — (Гауштад сїдає на софі, доктор на кріслі по другому боці стола). Отже як ви розумієте?

Гауштад. Ви казали вчора, що вода є затроєна всякими гнилими материями.

Штокман. Безперечно, вона пливе з затроєного багна там у горі.

Гауштад. Даруйте, пане доктор, але вона, як гадаю, пливе із зовсім пньшого багна.

Штокман. З якого иньшого?

Гауштад. З багна, в яким потопає усе наше суспільне житє.

Штокман. Пане Гауштад, що се за бесїда?

Гауштад. Усі городські справи дістали ся лише в руки малої громадки урядників і заскорузлих бюрократів.

Штокман. Але-ж вони всі не є урядниками.

Гауштад. Є урядниками, або їх приятелями, або прихильниками. Проводирями є тут лише богачі, люде з старими аристократичними іменами.

Штокман. Але все таки — се могутні і проворні люде.

Гауштад. Може єї патриції міста дали доказ своєї могутности і проворности, коли там закладали водопроводи, де вони тепер лежать?

Штокман. Справді, се діло є доказом їх великої глупоти.

Але се якось направить ся.

Гауштад. Думаєте, що ся справа легко здійснить ся?

Штокман. Легко й не легко — але якось воно буде.

Гауштад. Так, коли праса горячо підпоможе.

Штокман. Пане редактор, не треба зовсім тої підпомоги;
я певний, що мій брат —

Гауштад. Дуже перепрашаю, пане доктор, але я зазначу
тут із свого боку, що я задумую обговорити сесю
справу.

Штокман. У „Народньому Післанци“?

Гауштад. Так. Коли я обнимав провід редакції, моїм
задушевним бажанєм було зломити панованє старих,
заскоружлих самолюбів, що загарбали в свої руки уся
власть.

Штокман. Адже ви колись-то казали мені, який наслідок се
принесло: що „Народний Післанець“ туй-туй був би
провалив ся —

Гауштад. І се правда! Тоді мусіли ми поскладати збрую.
Острах напав усіх, що коли проводирі міста полом-
лять собі карки, купелевий заклад не дійде до своєї
мети. Але тепер маємо купелевий заклад — отже тих
високих паничів нам уже не треба!

Штокман. Не треба! Одначе їм від нас належить ся
велика подяка.

Гауштад. Але дякувати їм треба з як найбільше обе-
режною сумлінністю. Та дневникар з моїм народнім
напрямом повинен використати таку нагоду, як ни-
нішня. Треба вже раз сї балаканя про непомилність
власти усунути з лиця землі. Се треба викоренити
так само, як усякі иньші забобони.

Штокман. Що до забобонів — на тім пункті зовсім го-
джу ся з вами, пане редактор!

Гауштад. Я радив би не наближати ся до пана бурмі-
стра, бо се ваш брат. Але знаєте, правда не зважає
ні на що.

Штокман. Розумієть ся... лише — лише — !

Гауштад. Не гадайте про мене щось злого! Я не є більший
самолюб, а ні більш ласий на почеси, як иньші люде.

Штокман. Але-ж, добродію, хто се каже?

Гауштад. Як знаєте, я вийшов з народа і мав нагоду пізнати, чого народови треба — отже годить ся, аби і він мав участь у кермованю публичними справами. Лише се причиняє ся до розвитку його здібностей, самосвідомости і його почуття обовязку —

Штокман. Я розумію се дуже добре!

Гауштад. Отже так — а опісля гадаю: журналіст бере на себе тяжку відвічальність, коли залишає добру нагоду розворушити народні маси, сих угнетених менших братів! Я й се добре знаю, що в таборі панів будуть се пятнувати як агітацію, або й ще що иньше таке... Але се мене не здержить від діла! Аби лише моє сумління було чисте!

Штокман. Зовсім справедливо, зовсім справедливо, пане Гауштад: коли тільки нані сумління будуть чисті!... Одначе... все таки — ся справа дуже крихка! (Хтось стукає). Прошу!

Четверта ява.

Штокман. **Гауштад.** **Томзен** входить через двері передпокою. Убраний чорно, скромно, але прилично; на шиї білий шаль; рукавички і фільцовий капелюх у руці.

Томзен (кланяєть ся). Перепрашаю, пане доктор, що я такий сьміливий!

Штокман (встаючи). Ви, пане Томзен —

Томзен. Я —

Гауштад (встаючи). Ви мабуть до мене?

Томзен. Ні, до пана доктора —

Штокман. Отже чим можу служити?

Томзен. Правда се, що мені пан Біллінг розказував, що ви задумєте побудувати ліпші водопроводи?

Штокман. Так, для купелевого закладу!

Томзен. Ага! Коли так, то я хотів сказати вам, що вашу справу я буду як найбільше підпирати!

Гауштад (до Штокмана). Бачите!

Штокман. Дуже красенько дякую, одначе —

Томзен. Адже се відай нічого не пошкодило би, коли-б ми, маломіщане, прийшли до вас бодай з невеличкою

підмогою. А ми є тут у городі компактна більшість, — значить тоді, коли ми хочемо! Все то добре, пане доктор, мати по своєму боці більшість!

Штокман. Безперечно! Тільки я не добачую причини, аби тут сього всього було потрібно! Адже річ ся така звичайна, ясна —

Томзен. О, але все таки воно не пошкодить — я знаю добре наші влади; хто має силу в руках, сей нерадо годить ся на поради, які виринають з иньшого боку. Може добре було би оттак трохи задемонструвати —

Гауштад. Зовсім такий самий і мій погляд!

Штокман. Якже ви хочете демонструвати?

Томзен. А вже-ж, що тільки помірковано, пане доктор; я все люблю як найбільше поміркované, бо се найважніша горожанська чеснота!

Штокман. Ну, ну, пане Томзен, ви звисні із свого поміркóваня!

Томзен. І надію ся, що слушно... Що тикаєть ся водопроводів: вони для нас, маломіщан, мають велике значінє! Купелевий заклад має стати для міста жерелом доходів; із сього жерела задумуємо ми всі жити; найпаче ми, властителі домів. Тому ми дуже бажаємо підпомагати сей заклад. А що я, як голова товариства властителів домів —

Штокман. То що?

Томзен. А крім того член товариства тверезости — ви прецінь знаєте, пане доктор, що я і в тому напрямі діяльний?

Штокман. Знаю, знаю!

Томзен. Отже я маю найкращу нагоду стрічати ся з ріжними людьми. А що мене знають як проворного, спокійного горожанина, тому то я маю тут у місті деякий вплив, щось в роді визначного становиска —

Штокман. Я про те все, пане Томзен, дуже добре знаю!

Томзен. Так бачите — мені легко довелось би зладити адресу, коли би справа була дійсно горяча.

Штокман. Адресу?!

Томзен. Ну, адресу подяки від горожан — бо ви покликали до життя дуже важну справу. Розумієть ся, адреса була би в дуже уміркованому тоні, так аби власти і всякі иньші силачі не дізнали якого болю голови. Коли так вчинимо, ніхто не буде міг нічого закинути адресі.

Гауштад. Се ніщо! Можна троха й острійше виступити —

Томзеп. Ні, ні, ні, пане Гауштад! Власти не треба дразнити! Опозиція супроти людей, від яких ми зависимі, не добра. Я в тім маю не аби який досвід; із сього ніколи не буде гаразду. Помірковане, хоча иноді троха й ліберальне висловлюванє думок не може ніколи вражати.

Штокман (потраसाючи йому руку). Не знаю, пане Томзен, як і висловити свою радість з того, що співгорожане громадають ся так біля мене!... Може zvolите скляночку шеррі,*) що?

Томзен. Ні, дякую! Я таких напнтків не пю!

Штокман. Ну, то може склянку пива —

Томзен. Дякую, дякую; і се ні, пане доктор! Так рано я нічого не споживаю... Одначе тепер мушу йти до міста, аби з деякою частиною властителів домів поговорити і приладити основу.

Штокман. Се справді велика іречність з вашого боку, пане Томзен! Але я зовсім не можу второпати, аби се все було потрібне; я гадаю, що справа сама собою —

Томзен (сміючи ся). Власти, пане доктор, сповнюють свої обовязки троха по медвежому.

Гауштад. Ну, ну, ми завтра в „Народному Післанци“ підбадьоримо їх.

Томзен. Але прошу, не дуже міцно! Вважайте на мою раду; бо я маю багато досьвіду із школи життя... А тепер до побачення, пане доктор! Отже в кожному разі ми, маломіщане, стоїмо за вами наче охоронний мур! Маєте компактну більшість по своєму боці!

*) Sherry англ. = ксерес — вино, шампанське вино з Xeres de la Frontera.

Штокман. Ще раз вам, пане Томзен, дуже красенько дякую! (Стискає йому руку). До побачення!

Томзен. До побачення, пане доктор! (Прощаєть ся і відходить, Штокман відпроваджує його аж до дверей передпокою).

Гауштад (до доктора, коли сей вертаєть ся). Ну, і щож ви на те, пане доктор, скажете? Чиж не пора вже раз прогнати сю байдужість і сей острах?

Штокман. Ви про Томзена — ?

Гауштад. Так! І він належить до тих людей, що застрягли в багні; хоч зрештою він також може бути чесний. А таких, як він, у нас найбільше. Усе вертаєть ся, крутять ся на всі боки; зважаючи на се і на те і розмірковуючи все, не можуть зробити ані одного-однісінського кроку наперед.

Штокман. Але мені здаєть ся, що Томзен — се чоловік з добрими переконаннями.

Гауштад. Є річи, які я ще висше ціню: рішучість і мужеська відвага!

Штокман. Гм — і се правда!

Гауштад. Саме тому я хочу використати нагоду, аби збудити ліпших із сну і застою. Обожане авторитету треба вже раз тут у нас викоренити. Цілу сю справу з водопровадами мусимо нашим співгорожанам, що платять податки, представити в як найяскравішій освітленю.

Штокман. Добре; коли гадаєте, що се буде найліпше для громади, то я не маю нічого проти того; одначе не скорше, доки не поговорю з моїм братом.

Гауштад. Я в кожному разі напишу тимчасом статю до „Народного Післанця“. А коли бурмістр не згодить ся на ваші внесеня — ?

Штокман. Як ви можете щось таке думати?

Гауштад. Воно справді так може бути! А що тоді?

Штокман. А тоді обіцяю вам — (раптом) Тоді надрукуєте мою статю в „Народному Післанці“!

Гауштад. А що, можу?!

Штокман (даючи йому рукопись). Маєте статю; можете її тепер от узяти з собою.

Гауштад. Дякую, дякую! А тепер до побачення, пане доктор!

Штокман. До побачення, пане Гауштад!... Побачите, що всьо буде добре, дуже добре!

Гауштад. Гм, побачимо... (Прощаєть ся і відходить через передпокій).

Штокман (іде до дверей їдальні і заглядає). Йоанно!... Ах, ти вже тут, Петро?

Пята ява.

Штокман. Петра. Потім Йоанна.

Петра (входячи). Уже; вертаю із школи!

Йоанна (входячи). Його ще нема тут?

Штокман. Івана? Ні; але я тут з редактором позалагоджував різні справи. Він дуже врадуваний із мого відкриття. Бачиш, воно має більше значінє, ніж я з початку думав. До моєї розпорядимости віддав свою газету, коли-б мене стрінули які перепони.

Йоанна. Чи тобі справді потрібно газети?

Штокман. Ні, ні! Але все воно чоловіка підбадьорить, коли має по своєму боці ліберальну, незалежну газету. А подумай собі: також голова товариства власителів домів був тут перед хвилию.

Йоанна. Так! Чого він собі бажав?

Штокман. Заявив охоту також підпомогати мене. Всі хочуть дати мені підмогу, коли-б які перепони позалиходили! Йоанно, знаєш, кого я маю за собою?

Йоанна. Кого маєш за собою? Ні! Ну, кого?

Штокман. Компактну більшість.

Йоанна. А, так! Чи добре се, Оттоне?

Штокман. Ай, ти, ти! Розумієть ся! (Ходить вдоволений по комнаті і затирає руки). Гей, гей, яка се втіха, коли є свідомість, що по братньому рука в руку йде ся із своїми співгорожанами до мети!

Петра. І робить ся стілько доброго і користного!

Штокман. Аякже, і то ще для вітчизни!

Йоанна. Хтось дзвонить.

Штокман. Се він! (Чути стуканє). Прошу!

Шеста ява.

Попередні. Бурмістр.

Бурмістр (з передпокою). Добрий-день!

Штокман. Ах, се ти, Іване!

Йоанна. Добрий-день, шваґре! Що чувати?

Бурмістр. Дякую, та нічого! (До доктора). Я одержав по урядових годинах вчора вечером письмо від тебе в справі водопроводів купелевого закладу.

Штокман. Ну? І прочитав його?

Бурмістр. Так!

Штокман. І щож ти на те?

Бурмістр (гляди́ть допитливо). Гм —

Йоанна. Ходи, Петро! (Іде з Петрою до комнати на ліво).

Сема ява.

Штокман. Бурмістр.

Бурмістр (по короткім мовчаню). Чи справді потреба було тої роботи поза моїми плечима?

Штокман. А вже-ж, доки я не мав абсолютної певности, то мусів —

Бурмістр. А тепер гадаєш, що вже її маєш?

Штокман. Ну, ти мабуть знаєш про се найліпше!

Бурмістр. Чи ти задумуєш сей акт передати купелевому зарядови як офіціяльний документ?

Штокман. Так! Щось треба з сею справою зробити; і то як найскорше!

Бурмістр. Ти уживаєш, як звичайно, дуже міцних виразів у своїй статі. Між иньшим кажеш, що ми даємо купелевим гостям ненастанну отрую.

Штокман. Але-ж Іване, може знаєш яке лагідні́йше слово на те? Погадай лише собі: затроєна вода, так до купелі, як і до питя! І се для хоровитих бідаків, що в найліпшій вірі поручають нам себе і віддають останній свій гріш, аби знову прийти до здоровля!

Бурмістр. А потім доходиш у своїх висновках до такого результату: ми мусимо побудувати кльоаку, котра могла би приймати весь сей видуманий бруд там

з гори; а також, кажеш, треба перенести водопроводи.

Штокман. Так, може ти знаєш дати яку иньшу раду? Бо я не знаю!

Бурмістр. Я навідав ся нині перед полуднем до міського архітекта і тоді повернув я — так пів жартом — розмову на сї твої внесеня, як щось таке, що колись опісля можна би взяти на розвагу.

Штокман. Ага, колись опісля!

Бурмістр. Він насміяв ся з моїх проєктованих екстравагантций і зовсім природно. Чи ти завдав собі труду подумати про те, скільки коштували би сї проєктовані зміни? По поясненнях, які я дістав, то видатків правдоподібно було би на двіста тисяч корон.

Штокман. Так багато!

Бурмістр. Аякже! Та тут ще щось гірше насуваєть ся! Робота протягнулась би найменше два роки!

Штокман. Два роки, кажеш? Два повні роки?

Бурмістр. Найменше! А щож за той час вдїяти з купелями? Може застановити? Ну, бо нічого иньшого нам не лишаєть ся. Або гадаєш, що тут завитає до нас бодай один купелевий гість, коли пійде чутка, що вода небезпечна для здоровля?

Штокман. Але-ж Іване, та в тім же вся суть річи!

Бурмістр. І се все тепер, саме тепер, коли заклад доходить до повного розвитку і слави. Адже і в наших сусідних містах можна побудувати морські купелі; так ти думаєш, що вони не доложать усяких старань, щоби заманити до себе як найбільше число гостей? Доложать, будь певний! Щож тоді з нами? По всякій імовірности мусїли-б ми розпрощати ся з закладом, що нас коштував стілько; а тоді ти був би причиною руїни нашого міста.

Штокман. Причиною руїни — я —!

Бурмістр. Успішна, повна розвитку будущина нашого міста є в купелевому закладі. Так, чи ні? Ти се так само добре бачиш, як і я?

Штокман. А щож по твоїй думці треба зробити з сею справою?

Бурмістр. Я з твоєї розвідки не міг набратм такого пересвідчення, щоби відносини купелевого закладу були такі грізні, як ти се представляєш.

Штокман. Вони мабуть ще гірші! Або такими будуть в літі, коли настануть горячі дні.

Бурмістр. По моїй думці, як я вже сказав, ти малюєш се дуже чорно. Добрий лікар повинен знати спосіб, як помаленьки відвернути всі шкідні впливи і зарадити, коли вони почнуть виринати.

Штокман. Отже?... Щож далі — ?

Бурмістр. Урядження водопроводів покінчені і тому то з сего боку треба на них дивити ся. Та імовірно й дирекція не залишить узяти свого часу сю справу на розвагу і о скільки стане на се грошей, поробити деякі уліпшення.

Штокман. І ти гадаєш, що я на такий підступ згоджу ся?

Бурмістр. Підступ!

Штокман. А щож? Се був би підступ, обманство, брехня, ба, майже публичний злочин проти цілої суспільности!

Бурмістр. Я вже тобі казав, що не можу повірити, аби тут справді була така небезпека.

Штокман. Ні?! І се можливе? Моє представлене тої справи є таке наглядне, правдиве і справедливе! Ти се сам дуже добре розумієш, Іване; лише не хочеш того признати. Твоє се діло, що купелевий заклад і водопроводи там побудовано, де вони тепер стоять; се — твоя погана похибка, до якої не хочеш признати ся. Ба, гадаєш, що я не знаю тебе?

Бурмістр. А хоч би і так було? Коли пильную своєї поваги, то роблю се для справи нашого народа. Без морального авторітету не міг би я так кермувати справами, як сего домагаєть ся добро загалу. Так з тої, як і з иньших причин буду заходити ся, аби твоя статя не дістала ся в руки купелевого заряду. В інтересі загалу ся справа мусить лишити ся між нами. Опісля я її сам піднесу і без гомону переведемо

її в діло; але нічого, навіть найменша крихіточка не сьміє дістати ся до прилюдної відомости.

Штокман. Ой Іване, ти вже того не спиниш!

Бурмістр. Мушу перешкодити і таки перешкоджу!

Штокман. Але-ж дарма, пусте; вже багато людей знає про се!

Бурмістр. А, то вже знають про се і чужі люде? Хто? Чи не панове з редакції „Народного Післанця“, ті, що — ?

Штокман. Аякже, знають і вони. Ліберальна, незалежна преса заходить ся вже, аби ви сповняли свої обов'язки.

Бурмістр (по короткім мовчаню). З тебе, Оттоне, дуже нерозважний чоловік! Ти не подумав, які се наслідки може мати для тебе самого.

Штокман. Наслідки? Для мене?

Бурмістр. Для тебе і для твоїх — аякже.

Штокман. Що ти хочеш сказати?

Бурмістр. Гадаю, що я тобі все як брат помагав, дораджував.

Штокман. Так, се правда! І я тобі за те дуже вдячний!

Бурмістр. Я не домагаю ся від тебе подяки. В частині я був примушений також до того моїми особистими справами. Я все надіюся, що, поліпшаючи своє економічне становище, ти будеш держати ся в поміркованих межах.

Штокман. Що? Лише для своїх користей — !

Бурмістр. Кажу, в частині. Се страшна річ для урядника, коли його свояки безнастанно компромітують себе.

Штокман. І ти думаєш, що я таке саме роблю?

Бурмістр. Дарма, але на жаль, воно так є... хоч ти може сього й не знаєш. Ти чоловік неспокійної, бурливої, ворохобної вдачі. А потім у тебе є нещасливий нахил прилюдно писати про всякі можливі й неможливі річи. Аби лише яка гадка засвітала в твоїй голові — ти зараз мусиш впарити газетярську статтю, або навіть цілу брошуру.

Штокман. Правда, але-ж се обов'язок кожного горожанина поділити ся з публікою, коли має яку нову гадку!

Бурмістр. Ах, на що публіці нових гадок? Їй дуже добре із старими, признаними гадками, які вона вже має.

Штокман. І ти кажеш се так — зовсім отверто!

Бурмістр. Так! Раз мушу з тобою говорити щиро. Доси я се оминав, знаючи про твою вразливість; але нині мушу тобі сказати правду, Оттоне. Ти і в гадці не маєш, яку собі шкоду робиш своєю нерозважною безоглядністю. Голосиш скарги проти наставників, ба навіть проти уряду — кидаєш йому в лице громи, — говориш, що тебе гнетуть, переслідують! Та чиж можеш ти — такий ворохобний горожанин — чого иньшого ждати?

Штокман. Що — я ворохобник?

Бурмістр. Так, Оттоне, ти дуже ворохобний співробітник. Я се добре відчув і підмітив. Ти гадаєш, що крім тебе нема вже нікого висшого. Зовсім забуваєш, що ти своє становище купелевого лікаря маєш завдячити мені —

Штокман. Ні, воно правно належало ся мені, мені і нікому иньшому! Бо я перший прийшов на гадку, що місто може стати славним купелевим місцем; я сам один думав про се тоді. Довгі літа стояв я осібною — довгі літа мусів я сам один бороти ся за права сеї думки; я писав і писав —

Бурмістр. Я не перечу сего. Але тоді не була на се догідна хвилина. Ну, та ти не міг сего належно оцінити там у своїй далекій закутині. Коли наблизилася догідна пора, тоді я — разом із иньшими — взяв сю справу в свої руки.

Штокман. Так, аби величний мій плян вивернути до гори ногами. Тепер видко, які проворні люде були з вас.

Бурмістр. По моїй думці тепер лише видко, що тобі забагає ся газетярської гадини для своєї ворохобної вдачі. Ти хотів би троха покусати своїх наставників — се твоя давня-давня привчка. Ти не хочеш мати над собою ніякого авторитету; ти з презирством глядиш на кожного, хто займає становище висше від тебе; ти вважаєш його своїм особистим ворогом і проти

нього кожда збруя для тебе добра. Та тепер я звернув твою увагу на се, що ти інтереси цілого міста — ба, також і свої — женеш на загладу прискореним темпом. І тому то я кажу тобі, Оттоне: з невимомимою суворістю стояти-му при своїх вимогах, які тобі задумую поставити.

Штокман. Ну, які-ж се вимоги?

Бурмістр. Коли ти був такий щирий і зволив говорити з непокликаними про сі невиразні відносини, хоч вони як урядова тайна не повинні бути розголошувані на всі кінці сьвіта — то годі їх уже прицитькати. Небавом зачнуть ходити різні поговірки, а злобні люде ріжними додатками і перекрученнями заєдно додавати-муть їм нової поживи. Тому потрібно, аби ти прилюдно виступив сам проти таких поговірок.

Штокман. Я? Що? Я тебе не розумію!

Бурмістр. Можна надіяти ся, що ти при другім розсліді дійдеш до висновку, що справа зовсім не така грізна, як ти спершу думав.

Штокман. Ага — ти на се чекаєш!

Бурмістр. Можна надіяти ся, що ти маючи довіре до заряду публично заявиш, що сей з повною сумлінністю забере ся до діла, аби усунути всякі ненормальности.

Штокман. Так, але ви ніколи не зможете сього вчинити, доки будете вживати лукавих штучок. Отсе моя тривка, невідступна гадка, Іване —!

Бурмістр. Тобі, як урядникови, не можна мати якихсь своїх осібних гадок.

Штокман (зачудований). Мені не можна мати —?

Бурмістр. Кажу, яко урядникови. Як приватна особа — а, се иньша річ. Але як зависимий купелевий урядник не маєш права висловлювати таких гадок, що є противні твоім наставникам.

Штокман. Е, добродію, ви далеко зайшли! Я яко лікар, яко учений не мав би права —!

Бурмістр. Справа, про яку тут іде річ, не є чисто наукова; се радше скомбінована, технічно-економічна квестия —

Штокман. Ах до чорта, се мені зовсім байдуже! Я признаю для себе свободу, висловлювати свою гадку про всі можливі квестії сего світа!

Бурмістр. Прошу. Лише не про купелевий заклад — я забороню тобі се.

Штокман (майже з криком). Ви мені заборонюєте! Ви! Люде, що —!

Бурмістр. Я тобі заборонюю — я, твій найвисший наставник; а коли я тобі що заборонюю, — твій обов'язок — слухати.

Штокман (здержуючи себе). Іване — справді, коли-б ти не був моїм братом —!

Осьма ява.

Штокман. Бурмістр. Петра. Йоанна.

Петра (відчиняючи несподівано двері). Тату, ви не можете цього дарувати!

Йоанна (ідучи прискорено за нею). Петро! Петро!

Бурмістр. Ага, нас підслухали!

Йоанна. Се було злишне; ви говорили так голосно, що — Петра. Аякже, так що я чула.

Бурмістр. Ну, та вкінні для мене се ще й ліпше —

Штокман (підходячи ближше до нього). Ти говорив про заборону і послух —!

Бурмістр. Ти приневолював мене говорити з тобою в таким тоні.

Штокман. Отже я маю в публичній заяві самого себе бити в лице?

Бурмістр. Ми вважаємо се доконечно потрібним, аби ти подав до прилюдної відомости таку заяву.

Штокман. А як я не послухаю?

Бурмістр. Тоді ми, аби втихомирити публіку, видамо самі заяву.

Штокман. Добре. А тоді я виступлю прилюдно проти вас. Я стою міцно при своїй постанові; докажу, що по мойому боці правда, а по вашому неправда. А щож тоді — що тоді ви вчините?

Бурмістр. Тоді я вже не буду робити ніякої перепони,
аби ти дістав раз на все відпустку.

Штокман. Що — !

Петра. Тату — відпустку!

Йоанна. Відпустку — !

Бурмістр. Так, відпустку з уряду купелевого лікаря.
Я чую ся спонуканим як найскорійше вчинити те.

Штокман. І ви зважились би на те!

Бурмістр. Адже ти сам приневолюєш нас до того.

Петра. Стрийку, такий вчинок проти чоловіка, як сей
проти батька, обурить кожного!

Йоанна. Петро!

Бурмістр (глядячи на Петру). А, отут, як бачу, всі дозво-
ляють собі вже висловлювати свої погляди. Ну-ну! (До
Йоанни) Братова, ви мабуть тут дома найрозумнійші.
Ужуйте всего свого впливу на те, аби переконати вашого
чоловіка, які наслідки буде мати його діло так для
родини —

Штокман. Моєю родиною нехай ніхто не журить ся
крім мене —

Бурмістр. Так для родини, як і для нашого міста.

Штокман. Я, я один хочу правдивого добра для міста!
Хочу викрити ненормальности, які скорше або піз-
нійше виринуть на сьвіт божий. О, тоді покажеть ся,
хто з нас обох справді любить наше родинне місто.

Бурмістр. Ти, що в сліпім своїм завзяту хочеш відо-
брати городови найважнійше жерело доходів —

Штокман. Але-ж чоловіче, се жерело затроєне! Чи
ти збожеволів! Ми торгуємо тут брудом — се
жерело наших приходів! Ціле наше сите суспільне
житє бере свою поживу з брехні.

Бурмістр. Видумка — або ще щось гірше. Хто висту-
пає з такими гарними інсинуаціями проти свого
міста, сей є ворогом суспільности.

Штокман (приступаючи до нього). І ти важиш ся — !

Йоанна (стаючи швидко між ними). Оттоне!

Петра (міцно вхопивши батька за рамена). Тату, дайте
спокій!

Бурмістр. Я не хочу себе тут дати на поталу диким, неугамованим інстинктам. Я вже остеріг тебе. Подумай же добре, що ти винен собі і родині! Поручаю ся! (Відходить).

Девята ява.

Штокман. Йоанна. Петра. Відтак Фредрик і Вальтер.

Штокман (ходить по комнаті). І я маю се все терпіти! У своїй власній хаті!

Йоанна. Сором —

Петра. О, я тому стрийкови —!

Штокман. Але моя вина! Треба було з ними давно вже впорати ся, а тоді було-б инакше!

Йоанна. Ой Оттоне, за твоїм братом сила —

Штокман. А за мною право —!

Йоанна. Так, так, право, право! Що значить право без сили?

Петра. Мамо —!

Штокман. Що? У вольній суспільности право не є силою?

Йоанна. Але подумай собі, коли ти дістанеш димісію: твоя родина, твої діти —

Петра. Мамо, не думайте заєдно при всім найперше про нас!

Штокман. Отже сей ганебний острах має звеліти мені вклонити ся мійому братчикови і його поганим прихильникам, а правду потоптати ногами! Тоді-б я мусів раз на все розпрощати ся з щасливими хвилинами в життю!

Йоанна. Не дай Боже нам того щастя діждати, яке нас стріне, коли ти не покинеш свого діла. Тоді опинимо ся на леді. Повернемо знову до нужди, в якій ми жили давнійше. Не забувай сего, Оттоне; надумай ся добре, на чім стоїмо!

Штокман (з тяжкою внутрішньою мукою затискає п'ястук). І ся машинка від актів зважила ся так грозити вольному, чесному чоловікови! Ах, се мабуть кінець сьвіта, Йоанно!

Йоанна. Справді погана річ таке робити. Але тут на землі треба перетерпіти неодну несправедливість... Глянь на дітей, Оттоне! Глянь на них! Що стане ся з ними! Ах, ні, ні; твоє серце спинить тебе від такого діла —

Вальтер і Фредрик (увійшли в тій хвилі з книжками).

Штокман. Мої діти — ! (Стає раптом, наче з якою ясною, міцною постановою). Ні, а хоча-б цілий сьвіт провалив ся: ніколи і ніколи не зігну свого карку в соромне, ганебне ярмо! (Іде до своєї комнати).

Йоанна (іде за ним). Оттоне, що ти задумуєш робити!?

Штокман (у дверях). Хочу зберегти для себе право: глянути отверто моїм дітям у очи!

Йоанна (розплакала ся). О, Боже, нехай буде над нами Твоя сьвята воля!

Петра. Мамо, не плачте! Тато лише се робить, що мусить робити! (Хлопці зачудувані питають, про що іде річ; Петра велить їм мовчати).

Завіса спадає.

(Конець буде).

Переклав

Ю. Кімі.

ВОРОГ НАРОДА.

Драма в п'яти актах — Генрика Ібзена.

ТРЕТІЙ АКТ.

Редакційне бюро „Народного Післанця“. В заді на ліво входові двері. На право при тій самій стіні другі скляні двері, через котрі можна бачити друкарню. При правій стіні треті двері. На середині комнати великий стіл, де лежать папери, газети і книжки. Зпереду на ліво вікно, тут стоїть столик до писання, при нім крісло. Довкола стола фотелі, вздовж стін стоять крісла. Комната має понурий і неприємний вид, старосьвітське умебльованє, брудні крісла; їх накриття порсздирані. В друкарні видко кількох складачів при роботі; ще трохи далі в заді видко впроваджену в рух ручну пресу.

Перша ява.

Гауштад сидить при столі і пише. Небавом надходить Біллїнг з правого боку з рукописом доктора в руці.

Біллїнг. Ну, я мушу сказати — !

Гауштад (пишучи). Ви прочитали вже ?

Біллїнг (кладає рукопис на столик). Прочитав.

Гауштад. А що, правда, доктор горячо бере ся до діла ?

Біллїнг. Кожде слово вдаряє наче ковальський молот, розбиває на тринє.

Гауштад. Так, але сї панове не падають від першого удару.

Біллїнг. Певно, що ні. Ну, то будемо доти валити, аж доки не попадають. При читаню рукописи ввижала ся мені в далечині революция із скаженим ревом.

Гауштад (відвертаючи ся). Пст! Аби лише не почув Томзен!

Білліні (притишуючи голос). Томзен — се заяць, стара баба; в ньому нема іскри мужеської відваги. А все таки ви тим разом поставите на своїм, га, що? Надрукуєте статтю доктора?

Гауштад. Аякже, коли лише бурмістр піддасть ся добровільно!

Білліні. Се було-б для него дуже погано.

Гауштад. Ну, але ми все таки можемо ситуацію використати для себе. Коли бурмістр не згодить ся на ради доктора, то проти нього виступлять усі маломіщане і ціле товариство властителів домів. А коли згодить ся, то увійде в конфлікт з великими акціонерами, що доси були його найліпшою підпорою —

Білліні. Ах так, так, бо тоді вони мусять-б випустити із своїх рук гарну сумку —

Гауштад. Аякже, аякже, тоді все розвіялось би, а ми будемо день-у-день доказувати публіці, що бурмістр не доріс до свого завдання, що всі уряди, ціла управа громади мусять дістати ся в руки вільнодумного народа.

Білліні. Справді, відносини для нас не можуть бути ліпші, як тепер є! Бачу се, бачу се: ми стоїмо перед почином льокальної революції. (Чути стуканє до дверей).

Гауштад. Пст! (Кличе). Прошу!

Друга ява.

Попередні. Штокман входить дверми на ліво в заді.

Гауштад (ідучи проти нього). Ах, пане докторе! Ну, щож?

Штокман. Друкуйте, пане редакторе, друкуйте!

Білліні. Урра!

Штокман. Друкуйте лише, кажу! Тепер буде війна в місті, пане Білліні!

Білліні. Війна? Але так може на ножі — на житє і смерть, пане докторе?

Штокман. Моя стаття — се тільки вступ. Я вже маю плян до чотирох, п'ятьох иньших. Де Томзен?

Біллінґ (кликає в сторону друкарні). Томзен — прошу на хвилинку!

Гауштад. Кажете ще чотири, п'ять иньших статей? Про сю саму справу?

Штокман. Але-о! Ні, про зовсім иньші річч. Та вони будуть у звязку з водопроводами і збірником нечистоти. Одно є доконечним наслідком другого. Се так виглядає, мов би старий будинок починає розсипатися.

Біллінґ. Так, нема кінця, доки не розвалити цілої халабуды.

Третя ява.

Попередні. Томзен.

Томзен (з друкарні). Розвалити! Чи не думаєте ви, пане докторе, розвалити купелевий заклад?

Гауштад. Ні, ні! Не журіть ся, не журіть ся!

Штокман. Ні, ми звернемо ся до иньших уряджень. Ну, щож ви, пане редакторе, скажете про мою статтю?

Гауштад. Прекрасна, справді...

Штокман. А що, правда? Ну, се тішить мене.

Гауштад. Представленє таке ясне, таке наглядне, не треба бути фаховим чоловіком, аби мати вірний погляд на сю справу. Кождий розумний чоловік безперечно стане по вашій стороні.

Томзен. Правдоподібно всі розумні люде?

Біллінґ. Розумні й нерозумні, одним словом — ціле місто.

Томзен. Отже надрукуємо.

Гауштад. Завтра рано появить ся стаття.

Штокман. Так, отже не пропускайте ані одного дня...

Пане Томзен, старайте ся, аби не було якої друкарської похибки. Кожде слово має своє значінє. Я сам перегляну першу відбитку... О, я не можу вам сього й висказати, як я бажав би бачити статтю надрукованою, аби кинути її —

Біллінґ. Кинути так, як грім!

Штокман. У світ — і піддати під осуд неустрашимих.
О, ви собі й не уявляєте, яка доля стрінула мене
нині. Грозили мені, хотіли мені загарбати ясні, наче
сонце, права чоловіка.

Біллінґ. Що! Ваші права чоловіка!

Штокман. Хотіли мене упокорити; понизити мене до бо-
язливого карлика; домагалися, аби я свої особисті ко-
ристі поставив вище, чим свої найсвятіші пере-
конання —

Біллінґ. Се вже, скарай мене Боже, погана річ.

Гауштад. Ох так, з їх боку можна було того надіятися.

Штокман. Але вибралися вони в недовідну хвилю; я їм
покажу чорне на білім. Я тепер день-у-день буду
звертати ся до „Народного Післанця“ і засипати-му
їх громовими статтями одною по другій —

Томзен. Ну, так, одначе —

Біллінґ. Урра, буде війна, буде війна!

Штокман. Звалю їх, розітру, зруйную всі їх твердині
в очах чесної публіки! Я зроблю се!

Томзен. Лише помірковано, пане докторе —

Біллінґ. Ах, що „помірковано“! Лише не жалувати ди-
наміту!

Штокман (незбентежений продовжає). Бо тепер, бачите, не
йде вже річ про купелевий заклад і кльоаку: ні,
треба очистити, дезінфекціонувати цілу суспільність —

Біллінґ. Дезінфекціонувати — се наше діло!

Штокман. Проч з полатайками і дурисьвітами! І то з кож-
дого поля! Нині розвернулися переді мною безмежні
простори. Нам, товариші, треба молодих, свіжих сил;
нових провідників для нових напрямів —

Біллінґ. Слухайте, слухайте!

Штокман. А коли всі станемо густою лавою, тоді все
підє так гладко, так гладко! Уся переміна завершить
ся прискореним темпом. Вірте тому, чи ні?

Гауштад. Я з мого боку вірю, що тепер усякі дані
є за нами, аби віддати управу громади в руки тих,
котрим належить ся правно.

Томзен. Коли ми лише помірковано заберемо ся до діла,
гадаю, що не заподієть ся нічого страшного.

Штокман. Хто там до сто катів дивився би на те, чи воно страшне, чи не страшне! Що роблю, роблю в ім'я правди й мого сумління.

Гауштад. Так, пане докторе, ви чоловік, що вповні заслугує на підмогу.

Томзен. Звісна річ, що доктор — справдешній приятель міста.

Біллінґ. Доктор Штокман — се справдешній приятель народа!

Томзен. Гадаю, що так буде його звати товариство власителів домів.

Штокман (зворушений подає їм руку). Дякую, дякую, мої дорогі приятелі... Як люблю мені чути такі слова... Мій брат дав мені зовсім иньше прозвище. Ну, я відплачу йому се з процентом! Але тепер мушу йти подивитися на мого хорого... Я прийду знову. А в моїм рукописі — прошу не вичеркати ані одного оклику! Радше додайте ще з пів копий! Добре, добре; до побачення поки-що; до побачення, до побачення! (Взаємні прощання, дехто відпроваджує його аж до дверей).

Гауштад. Він може стати нашим неоціненим співробітником!

Томзен. Доки держить ся лише справи купелевого закладу; але коли піде далі, то не дуже добра річ підпомогати його.

Гауштад. Гм, се виходить так —

Біллінґ. Який з вас великий боягуз!

Томзен. Боягуз? У відносинах до льокальних владільців, то я справді боягуз, пане Біллінґ; з того боку призбирав я деякий досвід; але виступіть ви з висшою політикою; станьте в опозиції і до правління, а побачите, чи жахаюся я чого.

Біллінґ. Не жахаєтеся! Але втім як раз являєть ся ваша дволичність.

Томзен. Річ зовсім натуральна: я чоловік сумління! Коли хто виступає проти правління, то тим не наносить він йому найменшої шкоди; бо правительственні мужі не дуже журять ся, що пишуть про них газети —

вони стоять там, де стояли. Але льокальні вла-
сти — можна усунути, а тоді прийдуть до керми
непридатні люде, на велику шкоду властителів домів
і иньших людей. Тому: в малій політиці гарна річ —
помірковане!

Гауштад. А політичне вихованє простих людей через авто-
номію — як дивите ся на се?

Томзен. Коли чоловік дійшов до чого і хоче се міцно
затримати, то йому годі про все думати, пане Гау-
штаде!

Гауштад. А, коли так, то я не хотів би нічого досягнути
у своїм життю.

Біллінґ. Слухайте, слухайте!

Томзен (сміючи ся). Гм. (Вказуючи на столик). На тім са-
мім редакційнім кріслі сидів перед вами урядник
купелевого закладу Штайнгоф.

Біллінґ (спльовуючи). Тьфу, такий запроданець!

Гауштад. Я не хорюговка — і ніколи не буду нею.

Томзен. Політик, пане Гауштаде, не повинен на ніщо
присягати. А ви, пане Біллінґ, як я зачував, шукали
в останніх днях щастя-долі, заходите ся, аби стати
секретарем магістрату.

Біллінґ. Я!

Гауштад. Правда се?

Біллінґ. Ну, так; але можете бути певні, що я лише
хочу позлостити тих мудрагелів.

Томзен. Мені байдуже се! Але коли мене хто докоряє
трусливістю і неконсеквентністю, то я лише се позволю
собі сказати, що про політичну минувшину друкаря
можуть усі легко дізнати ся. Не робив я ніяких пе-
ремін з собою, хиба що до мого поміркованя. Моє
серце все ще належить до народа; хоча й не перечу,
що мій розум иноді нахиляєть ся трохи до тих, що
мають власть — розумієть ся, в місті. (Виходить до
друкарні).

Четверта ява.

Біллінґ. Гауштад.

Біллінґ. Може-б ми з ним, пане Гауштаде, розпо-
щали ся?

Гауштад. А знаєте кого, хто кредитував би нам папір і друк?

Білліні. Біда наша, що не маємо потрібного оборотового капіталу.

Гауштад (сїдаючи на крісло). Ба, коли-б ми його мали, тоді —

Білліні. А коли-б ви звернулися до доктора Штокмана.

Гауштад (перекидаючи картки). По що? Адже він сам не має нічого!

Білліні. Але має добру за поруку у своєму тестю Нільсеі Ворзе, в старім „борсучі“, як називає його.

Гауштад (пишучи). Знаєте напевно, що він має дещо?

Білліні. Знаю докладно! Частина його майна дістанеся безперечно його вихованці. Адже доктор Штокман в кожному разі не забуде про своїх дітей.

Гауштад (обертаючи ся до половини). Ви на те надїєтеся?

Білліні. Чи надїюся? Я, сказати правду, ні на що не надїюся.

Гауштад. Я також не радив би вам. А що до посади маїстратського секретаря можу вас наперед упевнити, що не дістанете її.

Білліні. Гадаєте, що я не знаю про се? Мене й те тішить, що не отримаю. Така невдача додає охоти до боротьби — вона є підоймою нового життя; а в такий Богом забутий закутінї, де рідко коли виринає яка обставина, що зможе порушити — се велике щастє для чоловіка.

Гауштад (пишучи). Ой так, так!

Білліні. Ну, небавом дізнають ся вони про мене!... Іду написати відозву до товариства власителів домів. (Іде до комнати на право).

Пята ява.

Гауштад. Відтак Петра.

Гауштад (при столику; гризе ручку пера і говорить повагом).

Гм, аякже, аякже; таке то воно! (Хтось стукає). Прошу!

Петра (входить дверми на ліво в задї).

Гауштад (встає). Ах, се панна Петра!

Петра. Дуже перепрашаю —

Гауштад (присуває їй фотель). Прошу, будьте ласкаві сидати!

Петра. Дякую; я відходжу зараз.

Гауштад. Пані відай прийшли в справі батька — ?

Петра. Ей ні, я в своєму ділі. (Виймає з кишені плаща книжку). От вам англійська новеля!

Гауштад. Як, ви звертаєте мені її?

Петра. Так, бо я не можу перекладати її.

Гауштад. Адже ви обіцяли мені напевно —

Петра. Бо я не читала її. А мабуть і ви також не читали її?

Гауштад. Ні; ви знаєте, що я не розумію по англійськи; одначе —

Петра. Добре; саме тому хочу вам сказати, аби ви оглянулися за чим иньшим. (Кладе книжку на стіл). Отсе оповідане зовсім непридатне для „Народного Післанця“.

Гауштад. А то з якої причини?

Петра. Бо воно є в повнім противенстві з вашими поглядами.

Гауштад. О, що тикається того —

Петра. Ви мене не розумієте. Тут говориться, як то надприродна сила піклується добрими людьми на землі, що вона зле переміняє на добре, — і що вона карає всіх так найменованих злих людей.

Гауштад. Ну, адже се дуже гарна річ. Майже уся публіка жадає такої поживи.

Петра. І ви хочете давати їй таку поживу? Ви-ж самі тому зовсім не вірите. Ви знаєте, що воно так не є в дійсности.

Гауштад. Се правда; але редактор не може все так робити, як думає. В менше важних річах він мусить нагинати себе часто до сьвітогляду читачів. Політика — се головна річ в житю, а в кождім випадку для газети; а коли публіка має бути мені вірною на шляху поступу і волі, то не можу-ж я відстрашувати її. Коли вона прочитає таке моральне оповідане у фейлетоні, тоді скоріше прочитає се, що є поза фейлетоном — тоді можна її зовсім притягнути до себе!

Петра. Тьфу, і ви не жахасте ся наставляти такі тенета на своїх читачів? Се неможливо, аби ви були такі хитрі; адже ви не павук.

Гауштад (сміючи ся). Дякую пані за добрий суд, який маєте про мене. Ні, такі погляди може мати лише Біллінг, а не я.

Петра. Біллінг!

Гауштад. Так бодай висказував ся він сими днями. Як раз Біллінг заходив ся дуже, аби се оповідане надрукувати в „Народному Післанци“; я зовсім не знаю його.

Петра. Як може Біллінг зі своїми вольними поглядами —

Гауштад. О, Біллінг многосторонній. Як зачуваю, він тепер стараєть ся дістати місце секретаря при магістраті.

Петра. Пане редакторе, я не вірю тому! Якже він зможе привикнути до чогось такого?

Гауштад. А, про се вже спитайте його самі.

Петра. Ніколи була-б я й не подумала про щось таке!

Гауштад (приглядаючи ся їй більш уважно). Ні? Чи се може для вас щось нечайне?

Петра. Так. Або може й ні. Я по правді й сама не знаю —

Гауштад (сміючи ся). Ей, знаєте, ми газетярі чорта варті.

Петра. Чи ви кажете се так серйозно?

Гауштад. Принаймні гадаю собі так иноді.

Петра. Ба, в звичайних, буденних розмовах. Але тепер, коли ви маєте заступати таку велику справу —

Гауштад. Ага, справу вашого батька?

Петра. Так. Думаю, що ви нині почуваете себе важним, ба, що більше, визначним чоловіком.

Гауштад. А вже-ж.

Петра. А правда? О, ваше призначення, яке ви собі вибрали, величне! Промощувати дорогу новим правдам, новим поглядам — вже ся обставина: нестрашимо стояти на визначнім місці і забирати слово в обороні пониженого чоловіка —

Гауштад. А передовсім, коли сей понижений чоловік —
 гм — не знаю, як се маю сказати —

Петра. Коли він є чесним, поважним чоловіком, ви так думаєте?

Гауштад (тихо). Передовсім, коли він є вашим батьком, я так думаю.

Петра (раптом збентежена). А, се тому?!

Гауштад. Так, Петро — панно Петро —

Петра. Ага, то се мотор вашої роботи? А не сама справа? Не правда, не великий, горячий намір мого батька?

Гауштад. Аякже — розуміється — і се також.

Петра. Ні, ви перехопили ся, пане редакторе; і від нині я не вірю вже вам більше.

Гауштад. Ви мені берете се за зле, що в першій мірі роблю се для вас — ?

Петра. Я за зле беру вам те, що ви з моїм батьком не були щирі. Прислухуючи ся вашим бесідам, можна було вірити, що вам на серцю лежать найбільше права і добро загалу; ви добре собі закрили з мене, як і з мого батька; ви не є тим чоловіком, яким показуєте себе. І сього я вам не прощу ніколи — ніколи!

Гауштад. От не промовляйте до мене в таким острим тоні, і то передовсім тепер.

Петра. А то чому?

Гауштад. Бо ваш батько без моєї підмоги зійде на ніна-що.

Петра (споглядаючи на нього з погордою). А, то ви ще й такий! Тьфу!

Гауштад. Ні, ні, ні; се лише мені так — в роз'яренню — промчало ся через уста — ! Ви чогось такого не подумаете собі про мене?

Петра. Я знаю, що маю думати. Бувайте здорові!

Шеста ява.

Попередні. Томзен.

Томзен (входить з друкарні, говорить швидко і дуже таємничо).

А до чорта, пане Гауштаде! (Побачивши Петру). О горе!

Петра. Ось тут книжка; дайте кому иньшому перекладати її. (Іде до вихідних дверей).

Гауштад (ідучи за нею). Але-ж, панно!

Петра. Бувайте здорові! (Відходить).

Томзен. Пане Гауштад! (Гауштад не чує. Голоснійше). Пане Гауштад!

Гауштад. Що таке? Ах, се ви —

Томзен. Бурмістр у друкарні.

Гауштад. Бурмістр?

Томзен. Так, хоче з вами щось поговорити; прийшов задніми дверми — не хотів, аби хто бачив його.

Гауштад. Чого він хоче?... Ні, пождіть, я сам — (Іде до дверей, що ведуть до друкарні, відчиняє, здоровить і просить бурмістра, аби увійшов). Уважайте, Томзен, аби ніхто —

Томзен. Розумію, розумію — (Відходить до друкарні).

Сема ява.

Гауштад. Бурмістр. Опісля Томзен.

Бурмістр. Ви відай не надіяли ся тут мене?

Гауштад. Таки ні!

Бурмістр (оглядаючи ся довкола). Ви добре урядили тут собі; дуже добре!

Гауштад. О, се... прошу... (Бере від бурмістра капелюх і палицю та кладе на крісло). Може зволите сідати, пане бурмістр?

Бурмістр (сідаючи при столі). Дякую!

Гауштад (сідає також при столі).

Бурмістр. Я нині, пане редакторе, мав дуже велику неприємність.

Гауштад. Так? Ну, та вже-ж: при багатьох урядових обов'язках, які ви —

Бурмістр. Нинішню неприємність зладив мені купелевий лікар.

Гауштад. Еге, доктор.

Бурмістр. Він написав до купелевого заряду щось таке в роді статі про деякі видумані недостачі нашої купелі.

Гауштад. Так, так —

Бурмістр. Аякже, а він вам не говорив нічого про те? Гадаю, о скільки розказував мені —

Гауштад. Ах так, правда; сказав тут щось кілька слів, котрі —

Томзен (входячи з друкарні). Деж той рукопис?

Гауштад (гнівно). Гм, он лежить на столику.

Томзен (находить). Є, є.

Бурмістр. Адже се вона —

Томзен. Так, се стаття доктора, пане бурмістре.

Гауштад. А, то ви говорили про неї?

Бурмістр. Про неї, про неї! Що думаєте, яка вона?

Гауштад. Та я не фаховий чоловік; я прочитав от так, п'яте через десяте.

Бурмістр. Адже ви хочете її друкувати у своїй газеті?

Гауштад. Годі відмовити такому визначному чоловікові —

Томзен. Я, пане бурмістр, не можу нічого говорити в редакційних справах газети —

Бурмістр. Ну, так.

Томзен. Мушу все друкувати, що дістану в руки.

Бурмістр. Зовсім коректно!

Томзен. І тому то мушу — (Іде до друкарні).

Бурмістр. Ні, полишіть ся ще хвилину, пане Томзене! За вашим дозволом, пане редакторе —

Гауштад. Прошу, прошу, пане бурмістре —

Бурмістр. Ви розумний, чесний чоловік, пане Томзене —

Томзен. Таке признанє з таких уст дуже схлібляє мені.

Бурмістр. Чоловік, що в широких кругах має великий вплив.

Томзен. Одначе лише між малими людьми.

Бурмістр. Малих податників так у нас — як і деінде — найбільше.

Томзен. Се правда, пане бурмістре.

Бурмістр. І я не сумніваю ся, що ви обзнайомлені з тим настроєм, який домінує в тих кругах народа. А що, правда?

Томзен. Я позволю собі сказати, що воно справді є так, пане бурмістре.

Бурмістр. А вже-ж — коли між середно заможними горожанами нашого міста панує похвальна жертволюбність, тоді —

Томзен. А то як?

Гауштад. Жертовлюбність?

Бурмістр. Се дуже гарна признака, доказ правдивого горожанського почуття. Я майже не надіяв ся того.

Та вкінці ви лінше знаєте сей настрій, чим я.

Томзен. Так, але пане бурмістре —

Бурмістр. А жертва, яку має принести місто, є чимала.

Гауштад. Місто?

Томзен. Але я не розумію — тут іде річ про купелевий заклад — !

Бурмістр. По тимчасовім лінше огляді зміни, які купелевий лікар уважає потрібними, мають коштувати щось кількасот тисяч корон.

Томзен. Се дуже значна сума; та —

Бурмістр. Отже місто мусить зтягнути довг.

Гауштад (підіймаючи ся). Як, місто — ?

Томзен. Довг сей треба сплачувати з кишені міста! З бідної кишені маломіщан!

Бурмістр. Так, добродію Томзене, бо звідки набрати засобів?

Томзен. Се річ акціонерів!

Бурмістр. Акціонери не будуть уже більше жертвувати.

Томзен. Невже воно справді так, пане бурмістре?

Бурмістр. Дійсна правда. Га, коли будуть зміни, мусять місто платити.

Томзен. Там до чорта — перепрашаю! Коли так, то ся справа, пане Гауштаде, приймає зовсім иньший характер!

Гауштад. А вже-ж.

Бурмістр. Найбільше лихо в тім, що ми є приневолені замкнути купелевий заклад на кілька літ.

Гауштад. Замкнути? Зовсім замкнути?

Томзен. На кілька літ?

Бурмістр. А так, найменше — як довго робота тривати-ме.

Томзен. Але до чорта, пане бурмістре, як ми зможемо се видержати? З чого ми, властителі домів, маємо жити за той час!?

Бурмістр. На сей запит, пане Томзене, годі відповісти. Та щож діяти? Гадаєте, що будемо мати тут бодай

одного-однієїнького гостя, коли скажете їм, що вода затроєна, що ми проживали на зараженім ґрунті, і що ціле місто —

Томзен. А то все проста видумка?

Бурмістр. При найщирійших бажаннях я не міг дійти до иньшого переконання.

Томзен. А, сего вже докторови Штокманови не можна простити! Прошу дарувати, пане бурмістре, що се ваш брат, але —

Бурмістр. Ви самі, пане Томзене, висказуєте лише сумну правду. Мій брат ціле жите робив нерозумно.

Томзен. І ви, пане Гауштаде, хочете його підпомагати в такій справі?

Гауштад. Та хто міг догадувати ся, що —

Бурмістр. Я написав коротку статю про сю справу — так, як її з повною розвагою треба розбирати; також підніс я, як можна усунути деякі недостачі відповідно до фінансів закладу.

Гауштад. Пане бурмістре, маєте при собі статю?

Бурмістр (шукаючи в кишені). Так, я взяв її на випадок, коли-б ви —

Томзен (швидко). А до сто чортів, ось він!

Бурмістр. Хто? Мій брат?

Гауштад. Де — де?

Томзен. Іде через друкарню!

Бурмістр. Фатально. Не хотів би я стрінути ся тут з ним, а маю ще поговорити з вами про ріжні справи.

Гауштад (вказуючи на двері праворуч). Прошу, поступіть трохи там.

Бурмістр. Але — ?

Гауштад. Нема там нікого, крім Біллінґа.

Томзен. Швидко, швидко, пане бурмістре! Він уже тут!

Бурмістр. Ну, то я йду; але старайте розстати ся з ним швидко. (Іде через двері на право, котрі йому Томзен відчиняє і за ним замикає).

Гауштад. Пане Томзене, сідайте і буцім то робіть дещо. (Сідає і пише).

Томзен (перевертає завзято купу газет, що лежать на столику праворуч).

Осьма ява.

Гауштад. Томзен. Штокман.

Штокман (входячи з друкарні). Ось я знову тут! (Кладе капелюх і палицю).

Гауштад (пишучи). Вже, пане докторе? Скорійше, скорійше, пане Томзене; нині наш час дуже дорогий...

Штокман (до Томзена). Як чую, нема ще коректи.

Томзен (не відвертаючи ся). Ні, якже се можливо, пане докторе?

Штокман. Але-ж ви зрозумієте мою нетерпеливість. Я не маю спокою, доки не побачу надрукованої статі.

Гауштад. Гм; се мабуть трівати-ме ще добру годину. Правда, пане Томзене?

Томзен. Так, хоча й за се не ручу.

Штокман. Добре, добре, мої дорогі приятелі; отже я прийду опісля; і два рази прийду, коли сього буде потрібно. У такій великій справі, де рішається добро цілого міста — годі вилежувати ся на медвежій шкурі. (Хоче йти, але полишає ся. Ага — ще одно —

Гауштад. Перепрашаю; але може се опісля — ?

Штокман. Лише два слова. Гадаю — коли завтра прочитають мою статю в газеті і дізнають ся, що я цілу зиму працював тихо для добра цілого міста —

Гауштад. Так, але, пане докторе —

Штокман. Знаю, що хочете сказати; ви думаєте, що се лише проклятий обовязок і довг, звичайний горожанський обовязок і більш ніщо. Певно, що так —; я се так само добре знаю, як і ви. Але мої співгорожане, бачите — мій Боже, добрі люде думають багато про мене —

Томзен. Ваші співгорожане аж до нині багато-багато надіяли ся по вас, пане докторе...

Штокман. Ну, так, і тому я бою ся, що — коротко сказавши, думаю: коли вони про се дізнають ся, сі неможні верстви — про сей буцім то поклик перестороги, аби в будуцїні заряд міста взяли в свої руки —

Гауштад (підіймаючи ся). Гм, пане докторе, не думаю промовчувати перед вами, що —

Штокман. Ага — я й не погадав собі, що тут уже щось робить ся? Одначе я про се не хочу нічого знати. Коли тут роблять ся які приготування —

Гауштад. Що...

Штокман. Ну, се або те — похід з факлями або бенкет — або складка на який дарунок — або що там иньше — — Прошу, ви обіцяйте мені з ласки своєї поважно, що се все ви спините! І ви також, пане Томзене, чуєте —

Гауштад. Перепрашаю, пане докторе, ми можемо вам сказати усю правду так тепер, як і опісля —

Девята ява.

Попередні. Йоанна в капелюсі і плащі входить задніми дверми на ліво.

Йоанна (замітивши доктора). Найшла — !

Гауштад (ідучи проти неї). А, а — пані докторова також!

Штокман. Ей до біса, чого ти тут хочеш, Йоанно?

Йоанна. Та ти можеш догадувати ся.

Гауштад. Сідайте, пані.

Йоанна. Дякую, не трудіть са. А ви не беріть мені сього за зле, що я приходжу сюди по мого мужа; бо я мати троїх дітей.

Штокман. Думаєш, що ти сказала нам щось нове?

Йоанна. Ну, воно справді так виглядає, мов би ти не думав про жінку і дітей, бо тоді не заходив ся би ти так завзято, аби загнати нас в ярмо неволі.

Штокман. Чи тобі в голові перевернуло ся, Йоанно, чи що таке? Се так, мов би чоловік, що має жінку й дітей, не міг боронити правди — не міг працювати для добра загалу — не міг мати ніякого права прислужити ся для рідного города!

Йоанна. У всім поміркованє, Оттоне!

Томзен. Я се також говорю: у всім поміркованє!

Йоанна. І тому то негарно з вашого боку, пане редакторе, що ви витягаєте мого чоловіка з хати і від родини і приманюєте до всіх тих річей.

Гауштад. Пані докторова, я не приманюю нікого й до нічого.

Штокман. Приманювати! Ти гадаєш, що я дав би заманити себе!

Йоанна. Ой так воно є справді. Я знаю дуже добре, що ти найрозумніший чоловік тут у місті; але ти так легко даєш себе водити на мотузку, Оттоне. (До Гауштада). Розважте собі добре те, що він стратить місце купелевого лікаря, коли видрукує свою статтю —

Томзен. Що!

Гауштад, А, коли так, пане докторе —

Штокман (сміючи ся). Ха-ха! Нехай лише спробують! Не бійте ся, вони вже будуть берегти ся. Бо бачиш, я маю за собою компактну більшість.

Йоанна. Так, у тім і вся біда.

Штокман. Пусте, Йоанно — йди знову домів і заходи ся коло хати і дітей, а мені полиши старання біля хорої людскости. Як можеш ти трівожити ся так, коли я такий веселий і певний побіди? (Затирає руки і ходить сюди й туди). Правда і народ побідять, сего можеш бути певна. О, я вже бачу вільнодумне горожанство, що громадить ся густою лавою коло мене —! (Стає при одному кріслі). Що се — що се до сто чортів?

Томзен (споглядаючи). Ой лишенько, ой горе!

Гауштад (також так). Гм —

Штокман. Тут сама вершина нашого міського авторітету. (Бере обережно капелюх бурмістра і підіймає його високо).

Йоанна. Капелюх бурмістра!

Штокман. А отут його булава. Яким способом вони попали сюди?

Гауштад. Та як — —

Штокман. А, розумію! Він був тут, аби вас переробити! Ха, ха; він знав, до кого зайти! А коли замітив мене у друкарні, (розсміяв ся), і ноги на плечі! Утік, пане Томзене!

Томзен (швидко). Еге, пане докторе, почимчикував.

Штокман. Утік і лишив палицю і — але скажіть, де ви його запроторили? А — мабуть там. Тепер побачиш щось, Йоанно!

Йоанна. Оттоне! Прошу я тебе!

Томзен. Але-ж, пане докторе, пане докторе!

Десята ява.

Попередні. Бурмістр. Біллінґ.

Штокман (вложив собі капелюх бурмістра на голову і взяв його палицю; відтак іде до дверей, відчиняє їх і здоровить рукою при капелюсі. Бурмістр входить почервонілий від гніву, зараз за ним Біллінґ).

Бурмістр. Що мають означати сі дурниці?

Штокман. Вважай, Іване! Я тепер найвищий авторитет тут у місті. (Проходжуєть ся туди й сюди).

Йоанна майже з плачем). Але-ж Оттоне —!

Бурмістр (ідучи за ним). Дай мені мій капелюх і палицю!

Штокман. Гадаєш імпонувати мені тим високим тоном? Вчора грозив ти мені димісією, але тепер усуну я тебе — заберу тобі всі твої уряди. Думаєш, що не зможу? Прощай; за мною непереможна сила. Гауштад і Біллінґ будуть греміти в „Народному Післанци“, а Томзен пійде війною з усіми властителями домів проти тебе —

Томзен. Ні, ні, пане докторе, се не моє діло!

Штокман. Ваше, ваше.

Бурмістр. Ага! Пан редактор може забираєть ся до агітації?

Гауштад. Ні, пане бурмістре, ні!

Томзен. Ні, пан Гауштад ще не збожеволів, аби занастити себе і газету для якоїсь там фантазії.

Штокман (оглядаючи ся). Що се значить?

Гауштад. Ви представили свою справу у фальшивім сьвітлі, пане докторе; і тому я не можу підпирати її.

Біллінґ. Годі; по дружних поясненнях, які мені подав пан бурмістр —

Штокман. У фальшивім сьвітлі! Прошу вас! Надрукуйте лише мою статю; а я знайду вже людей, що стануть боронити її.

Гауштад. Я не надрукую. Не можу і не сьмію.

Штокман. Не сьмієте? Що се за бесіда? Адже ви редактор; і я думаю, що редактор кермує газетою.

Томзен. Ні, пане докторе, се діло абонентів.

Бурмістр. Щастє, що воно так є.

Томзен. Публична опінія, осьвідомлена публіка, властители домів і всі иньші кермують газетою.

Штокман (з застановою). Отже всі сили против мене?

Томзен. Так. Се була би повна руїна горожанства, коли-б надруковано вашу статю.

Штокман. А так — (Мала перерва).

Бурмістр. Прошу дати мені капелюх і палицю!

Штокман (знімає капелюх і кладе його біля палиці на столі).

Бурмістр (бере обоє). Твій уряд бурмістра покінчив ся вже.

Штокман. Між нами ще не кінець. (До Гауштада). Отже се зовсім неможливо, аби моя статя була надрукована в „Народному Післанці“?

Гауштад. Зовсім неможлива річ; також з огляду на вашу родину —

Йоанна. Ах, лише нею не журіть ся, пане Гауштаде!

Бурмістр (витягає письмо з кишені). Аби з'орієнтувати публіку, сього буде доволі, коли надрукуєте; се є автентичне поясненє. Прошу!

Гауштад (беручи папір). Добре; небавом надрукуємо.

Штокман. А моєї статі ні!... І ви думаєте собі, що зможете прислати мене і правду? Та се не така легка річ, як ви собі думаєте. Пане Томзене, може зволите надрукувати мою статю зараз як осібну брошуру — моїм коштом і моїм накладом? Чотиреста екземплярів; ні — пять, шістьсот!

Томзен. Аби ви мені Бог зна що давали — не відступлю на се моєї друкарні, пане докторе. Я не сьмію — з огляду на публичну опінію. Вашої статі не надрукує ніхто тут у місті.

Штокман. Отже ви вертаєте мені її?

Гауштад (дає йому рукопис). Прошу!

Штокман (беручи капелюх і палицю). Одначе публіка все таки дізнаєть ся про неї. Я відчитаю її на великих народніх зборах. Усі мої співгорожане мусять почути голос правди.

Бурмістр. Ніяке товариство не відступить вам на селюкалю.

Томзен. Упевняю вас, що анї одно-однієньке!

Білліні. І ніхто з приватних людей!

Йоанна. Погано! Але чом вони всі проти тебе, Оттоне?

Штокман (вражений). Я скажу тобі, Йоанно: бо вони всі труси — такі як і ти; бо всі вони думають лише про себе, про родину, а не про загаль!

Йоанна (беручи його за руку). Отже я їм докажу, як труслива жінчина може також мати мужеську відвагу! Віднині я зовсім з тобою, Оттоне!

Штокман. Славно, Йоанно, славно! А вам присягаю: правда все таки вирине перед публікою! Коли не дістану салі, тоді візьму собі трубача, перейду з ним ціле місто і відчитаю свою статтю на всіх кінцях улиць!

Бурмістр. Так далеко мабуть не дійде твої божевільності!

Штокман. Так, так буде!

Томзен. Ніякий чоловік в цілїм місті не піїде з вами.

Білліні. Йй Богу, ніяка душа!

Йоанна. Оттоне, не подавай ся! Отже твої сини піїдуть з тобою.

Штокман. Гарна думка!

Йоанна. Вальтер і Фредрик радо піїдуть з тобою!

Штокман. Так, і Петра також! І ти також, Йоанно!

Йоанна (сьміючи ся). Ні, ні, я ні; але я стояти-му при вікні і буду дивити ся на тебе!

Штокман (обіймаючи її і цілуючи). Дякую, спасибі тобі, дорога жінко!... Отже приготуйте ся, хоробрі мужі, до боротьби! Хочу раз побачити, чи безхарактерність і трусливість зможуть замурувати уста вольному, чесному чоловікови. (Відходить з жінкою через двері на ліво в заді).

Бурмістр (киває іронічно головою). Ну, тепер зробив і з неї вже ідіотку!

Завіса спадає.

ЧЕТВЕРТИЙ АКТ.

Велика старинна саля в домі капітана Гольстера. В заді провадять відчинені бічні двері до передньої комнати. Ліворуч три вікна; в середині при правій стінні підвисшене, а на ньому маленький столик з двома лампами, карафка з водою, склянка і дзвінок. Між вікнами є стінні лампи, що освічують комнату. З переду на ліво стіл з лампою; побіч нього крісло; більше з переду на право двері, біля нього пара крісел. — Великі збори: горожане міста з усіх верстов. Між купою видко кілька жінок і кількох учеників. Збираєть ся щораз більше людей, а вкінці наповнюєть ся ціла комната.

Перший горожанин (до другого, що стоїть біля нього).

Е, і ви тут, Альштеде?

Другий горожанин. Я є на кождих зборах.

Третій горожанин. А принесли ви свиставку?

Четвертий горожанин. Аякже, а ви ні?

Третій горожанин. О, дивіть ся! А моряк Еверзен обіцяв принести великий ріг.

Другий горожанин. Буде сьміху.

Иньші горожане. О, певно! (Сьміють ся).

Пятий горожанин (приступаючи). Ну, скажи-но ти мені, що тут буде?

Другий горожанин. Та не знаєш, що доктор Штокман хоче говорити щось против бурмістра?

Пятий горожанин. Адже то його брат, бурмістр!

Перший горожанин. Се ніщо; докторови се байдуже.

Третій горожанин. Я читав у „Народному Післанці“, що правда не по його боці.

Другий горожанин. Еге, в тім випадку справді не по його боці, бо ані товариство властителів домів, ані горожанський клуб не хотіли дати до його розпорядимости льокалю.

Перший горожанин. Навіть комнати в купелевому закладі не хотіли йому відступити.

Другий горожанин. Щось воно неясне з його справою.

Ремісник (в иньшій групі). Ну-ну, скажіть-но, з ким тут треба тримати в тій справі?

Другий ремісник (в тій самій групі). Ідїть за властителем друкарні Томзенем і робіть те, що він робить — я також се робити-му.

Біллінґ (протискаєть ся між купою з текою під пахою). Перепрашаю, мої панове! Прошу мене пустити! Я справознавець „Народного Післанця“. (Сідає при столі на ліво).

Перший робітник. Хто се?

Другий робітник. Не знаєш його? Се Біллінґ від газети Томзена.

Гольстер (впроваджує жінку Штокмана і Петру через двері праворуч зпереду. Вальтер і Фредрик ідуть за ними). Гадаю, що вам тут буде вигідно; звідси легко можна вийти, коли би вчинила ся яка буря.

Йоанна. Жахаєте ся, що будуть крики?

Гольстер. Годі знати — між таким натовпом людей — прошу сідати!

Йоанна (сідаючи). Як се гарно з вашого боку, що ви відступили салю моему чоловікови!

Гольстер. Ну, коли ніхто не хотів, то я —

Петра (що також сіла). І відваги треба було до сього, пане капітане!

Гольстер. Відваги — прошу пані, щож се за відвага? (Гауштад і Томзен приходять рівночасно, протискаючи ся між купою наперед, кожний осібно).

Томзен (приступаючи до Гольстера). Нема ще доктора?

Гольстер. Жде тут побіч. (Поворухенє при дверях у заді).

Гауштад (до Біллінґа). Дивіть ся, он бурмістр!

Біллінґ. Аякже, справді він! (Бурмістр промощує собі з трудом дорогу між зібраними, витаєть ся гречно і стає під стіною на ліво. Небавом надходить доктор Штокман через двері на право зпереду; одітий чорно, в плащі і в білім шалику. Тут і там плещуть деякі н сьміливо, але сі оплески перервано притишеним псиканєм. Усі мовчать).

Штокман. Ну, Йоанно, якже там твій острах?

Йоанна (сьміючи ся). Е, мені зовсім добре! (Тихше). Але прошу тебе, Оттоне, не говори за остро!

Штокман. О, я вмію гамувати себе! (Глянтє на свій годинник, виходить на підвешенє і кланяєть ся). Вже проминуло чверть години від назначеного часу — отже зачинаю. (Виймає рукопись).

Томзен. Я ставлю внесенє, аби вибрати голову зборів.

Штокман. На що? Се зовсім безпотрібне!

Деякі панове (кличуть). Треба, треба!

Original from

UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

Бурмістр. І я того погляду, що треба вибрати голову.

Штокман. Але-ж Іване, адже я сам запросив присутніх!

Бурмістр. Відчит купелевого лікаря може дати причину до ширшої обміни гадок.

Богато голосів (з купи). Вибрати голову! Вибрати голову!

Гауштад. Загальна воля горожан домагається вибору голови.

Штокман (опановуючи себе). Отже добре; нехай і так буде!

Томзен. Може пан бурмістр зволять бути головою?

Три пани (плещучи). Славно, славно!

Бурмістр. З різних важних причин не можу прийняти вибору. Але от маємо між собою одного чоловіка, на котрого мабуть згодять ся всі. Маю на думці голову товариства властителів домів, властителя друкарні пана Томзена.

Богато голосів. Так, так! Томзен! Томзен!

Штокман (бере свій рукопис і сходить з естради).

Томзен. Коли мене покликує довіре моїх співгорожан, то я не відтягаю ся — (Оплески і оклики: Славно! Томзен виходить на естраду).

Білліні (пишучи). „Властитель друкарні пан Томзен одногласно вибраний головою“ —

Томзен. Приймаючи провід, позволю собі сказати панам кілька слів... Я горожанин, що любить спокій, що придержується розумного помірковання, що любить усе наперед помірковано розважити; се кождому звісно, хто знає мене!

Богато голосів. Знаємо! Знаємо!

Томзен. Навчив ся я в школі життя і в школі досвіді, що ніщо не окрамає горожанина так, як помірковане.

Бурмістр. Слухайте —!

Томзен. Розвага і помірковане — се елементи, якими найбільше можна прислужити ся суспільности. Тому то бажав би я се вложити глибоко до серця нашому поважаному співгорожанинові, аби по змозі держав ся помірковання.

Якийсь чоловік (при дверях в заді). Товариству помірковання многа літа!

Кілька голосів. Тьфу до чорта!

Богато голосів. Ст! Пет!

Томзен. Мої панове, прошу не переривати! Може хто забирає слово?

Бурмістр. Прошу о голос!

Томзен. Пан бурмістр Штокман має слово.

Бурмістр. З причини мого близького свояцтва з лікарем купелевого закладу, про що панове знають, не повинен би я тут нині забирати слово. Одначе мої відносини до купелевого закладу і огляд на важні інтереси міста спонукують мене поставити внесенє. Вже наперед можу заявити, що ані один-однісїнький з присутних тут горожан не вважає потрібним, щоби розповсюднювано по всіх усїдах безосновні і пересадні погляди на санітарні відносини купелевого закладу.

Богато голосів. Ні, ні, ні! Ми протестуємо!

Бурмістр. Тому то я ставляю таке внесенє: Збори не дають дозволу купелевому лікарєви докторови Штокманови проголосити тут його представленє справи, чи то в дословній, чи у свободній формі.

Штокман (крайно обурений). Не дають дозволу! Що, що?

Йоанна (кашляючи). Гм, гм!

Штокман (втихомирюючи себе). Нехай, не давайте дозволу!

Бурмістр. Моя статя в „Народному Післанци“ познайомила публіку з дійсним станом річи, так що всі розумні горожане могли собі легко виробити суд про сю справу. Моя статя вказує, що купелевий лікар задумав або засїяти недовіре проти управи закладу, або ще гірше: бажав придавити податників міста непотрібним видатком найменше сто тисяч корон. (Заворушенє, тут і там псиканє).

Томзен (дзвонить). Прошу, панове, втихомирте ся!... Я вповні годжу ся на внесенє пана бурмістра. І я того погляду, що агітація доктора Штокмана має якісь хитрі наміри. Говорить він про купіль; одначе те, до чого він стремить, є льокальна революція: він хоче міську управу передати в иньші руки. Нїякий чоловік не сумніваєть ся про чесноту доктора Штокмана —

в тій справі може бути між присутними лише одна думка. І я приятель самоуправи, але вона не сьміє стати ярмом для податників. А се як раз може скласти ся; і тому то я противлю ся тепер як найострійше докторови Штокманови. Іноді можна й золото переплатити! Ну, такий мій погляд! (Живі признання із усіх боків).

Гауштад. Прошу о голос!

Томзен. Пан редактор Гауштад має слово.

Гауштад. І я чую себе спонуканим умотивувати своє становище. Агітація доктора Штокмана здобувала собі з початку признанє з різних сторін, отже і я підпирав її так безпартійно, як лише можна. Але опісля переконали ся ми, що фальшиве представленє завело нас на хибні шляхи —

Штокман. Фальшиве — !

Гауштад (швидко). Ну, скажім так от: не дуже ясне представленє. Се наглядно доказала стаття пана бурмістра. Надію ся, що ніхто з присутних тут не сумнівається ся про мої правдиво ліберальні погляди; треба мені лише покликати ся на становище „Народного Післанця“ у великих політичних питаннях. Але мене навчили досвідні, розумні мужі, що політична газета мусить поступати з певною обережністю в чисто локальних справах.

Томзен. Вповні годжу ся з бесідником.

Гауштад. Що тикаєть ся нинішньої справи, нема ніякого сумніву, що доктор Штокман має проти себе загальну волю і публичну опінію. Щож, мої панове, є першим і найважнішим обовязком редактора? Чи не се: заєдно робити в гармонійному звязку зі своїми читачами? Чиж не дістав він немов би задушевне припорученє ненастанно, невтомимо дбати про суспільний розвиток своїх прихильників? А може я помиляю ся?

Богато голосів. Ні, ні, ні! Редактор Гауштад каже правду!

Гауштад. Я мусів перейти важку боротьбу, заки мені довелось зірвати з чоловіком, в котрого хаті бував я

останніми часами дуже часто — з чоловіком, що аж до нинішнього дня тішив ся щирою симпатією своїх співгромадян, — з чоловіком, котрого одинока — або бодай найбільше помітна похилка, що кермував ся більше серцем, чим розумом.

Деякі розсіпані тут і там голоси. Се правда! Славно, доктор Штокман, славно!

Гауштад. Також і мої обов'язки до загалу звеліли мені зірвати з тим чоловіком... А відтак і інші обставини спонукають мене поборювати його, здержувати на тій пропашній дорозі, на яку ступив: роблю се з огляду на його родину —

Штокман. Полишіть ся таки при водопроводах і кльо-ації!

Гауштад. З огляду на його жінку і на його необезпечених дітей.

Вальтер. Мамо, се ми?

Йоанна. Тихо, дитинко!

Томзен. Коли ніхто не забирає слово, то я піддаю внесенню пана бурмістра під голосування.

Штокман. Се непотрібне! Я нині не буду говорити про бруд купелевого закладу, тільки зовсім інші річі почуєте від мене.

Бурмістр (півголосно). Що він там знов задумує?

П'яний (при вихідних дверях). І я плачу податок! Тому маю право думати і вибирати! Отже і в мене є міцна — правдива — непрошена гадка, що —

Багато голосів. Тихо там!

Інші голоси. Він п'яний! Геть з ним! (Випроваджують п'яного).

Штокман. Прошу о голос!

Томзен (дзвонить). Пан доктор Штокман має слово!

Штокман. Коли-б хто спробував був перед кількома днями замкнути мені уста, тоді був би я наче лев боронив своїх найсвятіших прав чоловіка! Але тепер мені байдужне се насильство. Бо я нині хочу говорити про важніші річі. (Купа густо наближується до нього, між присутніми видко Нільса Ворзе).

Штокман (продовжуючи). В останніх днях думав я і розважав багато річей — так багато, що вкінці ходором ходила моя голова —

Бурмістр (кашляючи). Гм, гм!

Штокман. Але тоді все виринали передо мною в яснійшій світлі. Зрозумівши все, стаю нині тут перед вами. Я поробив, мої співгорожане, великі відкриття і покажу вам їх. Я розкажу вам важнішу справу, ніж ся дрібниця, що наші водопроводи затроєні, та що наш купелевий заклад побудований на зараженім ґрунті.

Богато голосів (кричучи). Не говорити про купіль! Не хочемо нічого й чути про се! Залишити купіль!

Штокман. Сказав я, що хочу говорити про велике відкриття, яке я зробив у останніх днях — про відкриття, що всі наші духові жерела життя є застроєні, і що ціла наша горожанська суспільність спочиває на струпішніх основах брехні.

Зачудувані голоси (півголосно). Що він каже?

Бурмістр. От нісенітниця !

Томзен (тримаючи руку на дзвінку). Прошу пана бесідника говорити помірковано.

Штокман. Люблю моє родинне місто так горячо, як лише може любити чоловік батьківщину, в якій прожив щасливі дитячі літа. Я був ще дуже молодий, коли покинув се місто; далека сторона, недостатки і спомини молодости убрали його в моїх очах як сяєвом. (Тут і там оплески і оклики: Славно!)

Штокман. Опісля прожив я багато літ геть-геть далеко на півночі в страшній пустині. Коли часом довело ся мені стрінутись з яким чоловіком з отсих сторін, що коротав свій нужденний вік між скелями-вертепами, гадав я собі часто, що для сих бідолашних, зниділих животин радше потрібно ветеринаря, чим лікаря. (Заворушене).

Білліні (відкладаючи перо). Ах, мій Боже, чи чув хто коли таке!

Гауштад. Се наруга з поважного, чесного населення.

Штокман. Заждіть ще хвилину зі своїм обуренєм!...

Надію ся, що ніхто мені не зробить закиду, мов би я там далеко забув про своє родинне місто. Роздумував я там безнастанно, аби зробити дещо для своєї вітчизни. Вкінці й видумав: був се плян купелевого закладу — (оплески і запереченя), а коли опісля вчинила доля, що я знову міг вернути ся домів — ах, мої співгорожане, мені здавало ся, що я в самім раю! Найгорячішим моїм бажанєм було — трудити ся невтомимо й невпинно для добра загалу, а найбільше для мого родинного міста.

Бурмістр (давлячи ся в простір). Дивний се метод — гм!

Штокман. І тут поринув я в щастю; воно засліпило мене.

Аж вчора перед полуднем — ні, було се позавчорашнього вечера — тоді розкрили ся мені мої духові очи далеко, далеко, і перше, що я побачив, се була незвичайна глупота власти — (Крик, оклики і сьміх).

Йоанна (міцно кашляє).

Бурмістр. Пане голово!

Томзен (дзвонячи). Силою моєї власти — !

Штокман. Не личить вам, пане Томзене, ханати ся одного слова! Так кажу: тоді відкрив я незвичайну легкодушність, в якій провинила ся управа при zaloженю купелевого закладу. В моїй душі нема місця для проводирів — я пізнав добре в житю сей рід людей; вони рівняють ся козам у городі з молодими щепами; всюди роблять шкоду; заходять дорогу вольному чоловікови, де би він і не був — найкрасше було би, якби ми могли їх винищити, як иньші шкідні комахи — (Заворушенє).

Бурмістр. Пане голово! Такі вирази —

Томзен (тримаючи руку на дзвінку). Пане докторе — !

Штокман. Зовсім не розумію, що аж тепер моє око заглянуло глибоко в душу тих добродіїв; адже я тут у місті дивив ся майже день-у-день на сі величні екземплярі — на мого брата Івана, впертого у своїх забобонах і — (Сьміх, крик, пекання. Жінка Штокмана кашляє, Томзен давонить міцно).

П'яний (що прийшов знову). Ви про мене? Еге, я називаюся Іван —

Гнівні голоси. Геть з паницею! За двері! (Знову викидають його).

Бурмістр. Хто се був?

Один, що стоїть близько бурмістра. То не звідси!

Томзен. Пане докторе, говоріть далі; лише говоріть більше поміковано.

Штокман. Отже добре, мої дорогі співгромадяни, не буду вже говорити про наших керманців. А коли-б хто се, що тут сказано, порозумів так, мов би я хотів посьміятися з цих панів-добродіїв, то помиляється він — дуже помиляється; бо я маю повну надію, що сі зацофанці, сі руїни вимираючого світа думок віддають дуже добре самі собі останню прислугу; непотрібно ніякої лікарської помочи, аби прискорити їх смерть. Зрештою сі люди і не такі дуже небезпечні для суспільности. Не лише вони затроюють дуже успішно духові жерела нашого життя, та заражують ґрунт під нами; сі люди не є ще найстрашнішими ворогами правди і волі.

Запити з ріжних боків. Отже хто? Імя скажіть!

Штокман. Зараз скажу! То в тому вся суть мого великого вчорашнього відкриття. (Піднесенням голосом). Найнебезпечніший ворог правди і волі — се компактна більшість; так, се проклята компактна ліберальна більшість — се найгірший наш ворог! Отже тепер знаєте! (Великий крик. Найбільша частина зібраних кричить, стукає, псикає і свище. Деякі старші панове виявляють свої гадки поглядами і дають пізнати, що їх бавить се. Жінка Штокмана встає трівожно; Вальтер і Фредрик наближують ся грізно до школярів, що кричать. Томзен дзвонить і намагає, аби був спокій. Видко Гауштада і Біллінга, як вони завзято розмовляють з собою. Вкінці все втихомирюється).

Томзен. Президія висловлює бажання, щоби бесідник відкликав свої нерозважні слова.

Штокман. Ніколи, пане Томзене! Бо хтож иньший, як не більшість відбирає мені волю, та наказує виявити правду?

Гауштад. По стороні більшости є все справедливість!

Білліні. І справедливість і правда!

Штокман. А я кажу, що більшість не має ніколи слушности по своєму боці. Як раз се є одною з тих звичайних суспільних брехень, проти яких мусить виступити кождий свободний, розумний чоловік. Хто-ж є більшістю всякого краю, розумні чи дурні? Гадаю, що ми всі годимо ся в тім, що як раз дурні складають незвичайну більшість так тут довкола нас, як і на цілій просторій землі. Одначе се ніколи і ніколи не може бути справедливо, аби дурні панували над мудрим. (Безмежний крик). Так, так, перекричати можете мене, але відперти мого висказу не зможете. Більшість має силу — дарма — але вона несправедлива. Справедливий тільки я і ще дехто. (Знову великий крик).

Гауштад. Отже доктор Штокман став від позавчера аристократом.

Штокман. Я вже сказав, що не думаю марнувати слів для малої, вузкогрудної, дихавичної череди, що полишила ся за нами. Нове жите не має з нею нічого більше спільного. Але гадаю про небогатых, про одиниці між нами, що присвоюють собі усі молоді правди, які що-йно виростають. Сі люде є першими вістниками, що стоять геть-геть на переді, так що компактна більшість не може ще дійти туди — і вони там борють ся за правду, що ще є за молода у свідомости сьвіта, аби вже могла придбати на свій бік більшість.

Гауштад. Ну, доктор Штокман коли не став аристократом, то став революціонером.

Штокман. Справді, пане Гауштаде, я революціонер! Бо задумую провадити війну проти брехні, буцім то по стороні більшости є правда. Щож се за правда, що збирає довкола себе більшість? Се правда, що дожила вже до такої глибокої старости, що день-в-день ожидає смерти. Коли яка правда вже так постаріла ся, тоді вона стає брехнею. (Насьмішки і злові оклики) Так, так, можете мені вірити або й ні, але правди не суть споконвічними Метузялами, як то собі уявля-

ють люде. Нормально побудована правда живе — ну, скажім так от: п'ятнайцять, шіснайцять, найвисше двайцять лїт; рідко коли більше. Такі старі правди є звичайно страшно сухі і худі. А про те більшість аж тоді починає заглядати до них і поручає їх людскости як здорову духову поживу. Але я можу вас упевнити: в такій їді нема багато чинників справдішньої поживи, на тім уже я мушу розуміти ся як лікар. Усі ті правди більшости рівняють ся старій дворічній солонині; вона є немов зіпсута шинка, що поросла мохом; і звідси береть ся увесь моральний скорбут, що ширить ся довкола нас у суспільности.

Томзен. Мені здаєть ся, що пан бесідник дуже відходить від предмету.

Бурмістр. Я зовсім годжу ся з думкою нашого голови.

Штокман. Ну, то ти, Іване, годиш ся на дуже глупу думку. Адже я тримаю ся так міцно предмету, як лише можна, бо про щож иньше говорю тут, як не про те, що маса, більшість, ся проклята компактна більшість затроює духові жерела нашого життя і заражує ґрунт під нами?

Гауштад. І се робить велика, вольнодумна більшість народа, тому що вона на стілько розумна, щоби приймати лише певні признані правди?

Штокман. Ах, мій пане Гауштаде, не говоріть лише про певні правди! Правди, які признає маса, давні; за них бороли ся ще наші діди. Ми, сучасні вістники боротьби за нові правди, не признаємо вже тамтих, а я не вірю також, аби була иньша певнійша правда, як ся, що ніяка суспільність не може мати здорової житєвої поживи із тих старих, бездушних правд.

Гауштад. Але замість говорити на вітер, для нас буде більш інтєресно почути, які се старі, бездушні правди, якими ми живемо. (Признаня з різних боків).

Штокман. О, я міг би вам вичислити цілу купу; одначе я задержу ся лише на одній признаній правді, що в сути річи є поганою брехнею, якою живуть не лише пан Гауштад і „Народний Післанець“, але усі приклонники „Народного Післанця“.

Гауштад. Вискажіть її —

Штокман. Се наука, яку ви унаслідили по своїх батьках і без застанови проголошуєте по всіх усядах — наука, що множество, купа, маса є зерном народа — ба, що вона сама — народ, що простий чоловік, сей наш темний, духово нерозвинений менший брат має те саме право судити, панувати і управляти, як небогато людей духово визначних і вільних.

Білліні. Але-ж така наруга —

Гауштад (рівночасно, кричить). Горожане, докажіть йому зараз, що се брехня.

Огірчені голоси. Ха-ха-ха! Ми не народ? Лише визначні мають рядити?

Робітник. Геть з тим чоловіком, що говорить таке!

Інші робітники. А-ну, далі! За двері з ним!

Горожанин (кричить). Випсикати його! (Безмежні псикання і крики).

Штокман (коли знову збори втихомирили ся). Та будьте-ж трохи розумні! Чи не можете бодай однісінький раз послухати голосу правди? Я зовсім не домагаю ся, аби ви зараз признавали мені слухність. Хоч і справді надіявсь я, що пан Гауштад признає мені її, бо пан Гауштад уважає себе вільнодумцем —

Здивовані голоси (притишеним голосом). Каже, вільнодумець? Що? Редактор Гауштад вільнодумець?

Гауштад (кличе). Прошу доказати, пане докторе Штокмане! Коли писав я те?

Штокман. (Павза. Потім). Аякже, ви справді ніколи не мали відваги щось таке написати. І я не хочу бути таким немилосерним, щоби знущати ся над вами, пане редакторе. Отже я хочу бути вільнодумцем. Тепер я вам докажу — і то природничо-науковим методом, що „Народний Післанець“ водить вас ганебно за ніс, коли розказує вам, що ви, купа, маса є правдивим зерном народа! Бачите, се лише така газетярська брехня. Маса — се тільки сирій матеріял, з якого ми, ліпші, що-йно масмо виробити народ. (Невдоволенє, сьміх і заворушенє) Невже воно не є так на цілім сьвіті? Чи ж нема різниці між годованою

і дикою звірячою породою? Пригляньте ся лише звичайній мужицькій курці. Щож се за мясо з такої терхатої птахи? Шкода й згадувати! А які яйця несе така курка? Добрий крук несе майже такі самі яйця. Візьміть опісля годовану іспанську або японську курку — або годованого бажанта, або індичку — то побачите тоді ріжницю! Позволю собі також звернути увагу на псів, з якими стрічаємо ся ми, люде, день-у-день. Уявіть собі звичайного мужицького пса — такого от поганого, кудлатого, ординарного похатника, що не дає нікому перейти дороги. А потім поставте сього похатника біля пудля, на котрого складало ся багато генерацій і котрий виховав ся в елегантнім домі, де їв добру поживу і де мав нагоду прислухувати ся гармонійним звукам і музиці. Гадаєте, що мозок пудля не розвинув ся зовсім иньшим способом, як похатника? Так, можете бути певні, що воно так! Штукарі можуть вивчити таких цивілізованих пудлів найнеймовірнійших штук. Сього не зможе ніколи навчити ся мужицький брисько, хоча-б і на голові ходив. (Крики і насмішки).

Горожанин (кличе). Отже ви прирівнали нас до псів? Иньший. Пане докторе, ми не звірі!

Штокман. Але-ж, добродію! Ми всі такі звірі, як і иньші. Тільки визначних звірів між нами не багато. О, ріжниця між пудлями-людьми і бриськами-людьми — страшенна! А найбільше інтересне, що редактор Гауштад годить ся вповні зі мною, доки я говорю лише про четвероногих звірів —

Гауштад. Ах, дайте-ж спокій!

Штокман. Зараз. Але як я приложу се право до двоногих, то пан Гауштад дуже гнівається; тоді він не зважаєть ся мати своїх поглядів, жахаєть ся висловити свої думки; тоді перевертає він цілу науку до гори ногами і проповідує в „Народному Післанці“, що мужицький когут і мужицький брисько — найкрасні екземплярі менажерії. Та воно все так ведеть ся, коли хто є темним мужиком в цілім своїм єстві,

коли хто не заходить ся, аби дійти до вершин духової аристократії —

Гауштад. Я не маю ніяких претенсій до аристократизму. Я з мужицького роду; в тім моя гордість, що я кість від кости народа, з якого тут насьміваєть ся дехто.

Богато робітників. Славно, Гауштад! Урра! Славно!

Штокман. Народ тої породи, про яку говорю тут, істнує не лише в низинах; крутить ся він, вертить ся, вештаєть ся довкола нас геть-геть аж до найвисших вершин суспільности. Придивіть ся тільки вашому розкішному, елегантному бурмістрови! Мій брат Іван належить також до тої великої купи, як і всякий иньший — (Насьмішки і псикання).

Бурмістр. Я протестую проти таких особистих зачіпок!

Штокман (незбентежений). А то не тому, що він, як і я, виводимо свій рід від якогось старого непотріба, від опришка з Поморя, або з околиці Поморя — бо воно справді є так з нашою родиною Штокманів —

Бурмістр. От нісенітна казка!

Штокман. Але тому, що він думає думками своїх наставників. А хто так робить, належить до духово темних плебеїв; тому то, бачите, в мого брата Івана є так дуже мало імпонуючого духового аристократизму і вільнодумства.

Бурмістр. Пане голово — !

Гауштад. Инакше сказати-б: аристократами є лише вільнодумці! Вповні нове відкритє. (Сьміх).

Штокман. Так, се також належить до мого нового відкриття. Але й ще щось иньше: а то те, що вільнодумство є майже рівнозначне з обичайністю. І тому кажу я: се зовсім непростиме для „Народного Післанця“, що він день-у-день проповідує брехню, що лише маса, купна, компактна більшість є вільнодумна і моральна — і що зіпсує та всякий иньший духовий бруд є тільки впливом культури, так як весь бруд там в долі в купелевому закладі є впливом гарбарні там у горі. (Крик і переривання. Незбентежений у своїм завзяту доктор усьміхаєть ся). А одначе той самий „Народний Післанець“ важить ся ще проповідувати, що масу треба піднести

до висших обставин життя! Та до чорта: коли-б наука „Народного Післанця“ була правдива, то піддвигненє маси рівнялось би загладі! Але на щастє, се лише стара унасліджена народня брехня, що культура деморалізує. Ні, глупота, вбожество, нужда, коротко: все людське лихо — отсе причини всякого зіпеутя! В хаті, де не замітають кожного дня долівки — моя жінка каже, що треба ще й мити; та про се вже можна спорити — в такім домі тратить чоловік за час двох-трьох літ здатність морально думати і робити. Недостача кислороду ослаблює сумліне. Та як раз недостача кислороду дає себе дуже відчувати в богатых-богатых домах нашого міста, коли компактна більшість може бути така несумлінна, що хоче піддвигненє та розвиток міста здійснювати на струпішілих основах брехні і обмани!

Томзен. Годі кидати таку образу в лице цілому зборови горожан!

Один з присутних. Я ставлю внесенє, аби відобрати бесїдникови голос.

Завзяті голоси. Так, так! Се добре! Відобрати голос!

Штокман (вражений). Тоді я стану проголошувати правду по всіх улицах! Уміщу її в чужих часописях. Нехай цілий край дізнаєть ся, яке в нас іздівство!

Гауштад. Се прибирає такі признаки, мов би пан доктор хотів зруйнувати наше місто.

Штокман. Правда! Я люблю моє родинне місто так дуже, що радше хотів би я його зруйнувати, як бачити розвиток його на підвалинах брехні.

Томзен. За багато вже сього добра! (Крики й свисти).

Йоанна (кашляє, але доктор не чує того).

Гауштад (силкуєть ся переконати всіх). Хто хоче зруйнувати ціле горожанство, сей ворог горожанства!

Штокман (зі щораз більшим завзятем). Ні! Мусять бути винищені як шкідні животики всі ті, що живуть брехнею. Ви заразите вкінці весь край, ви доведете ще до того, що треба буде знищити і його. Коли-б мало таке вчинити ся, кликнув би я з самої глубини серця: Нехай пропаде цілий край, нехай загине цілий народ!

Один (між зібраними). Так говорити може лише ворог народу!

Біллінґ. Слухайте, слухайте! Так говорить голос народу! Ціла купа. Так, так! Се ворог народу! Він ненавидить своє родинне місто! Він ненавидить цілий народ!

Томзен. Се, що довело ся мені тут чути, глибоко вразило мене і як горожанина і як чоловіка. Доктор Штокман скинув маску з лица таким способом, як мені се ніколи й не приснилось би. Та дарма, я мушу прилучити ся до осуду, який тут висказали тепер поважані горожане; я вважаю потрібним подати сей осуд у формі отсеї резолюції: „Збори признають купелевого лікаря доктора Оттона Штокмана ворогом народу.“ (Невгаваючі оплески. Довкола Штокмана стоїть багато людей, що свистять і пенкають. Жінка Штокмана і Петра встають. Фредрик і Вальтер вчинили бійку зі школярами, що свистали. Інші дорослі розривають їх).

Штокман (до тих, що свистять). О, дурні, дурні! — кажу вам —

Томзен (дзвонить). Пан доктор Штокман не має більше голосу... Мусить бути формальне голосованє. З огляду на особисті гадки буде тайне голосованє картками. Пане Біллінґ, маєте чистий папір?

Біллінґ. Є, є, прошу — блакитний і білий —

Томзен (сходячи з естради). Добре; скорше буде. Поділіть на кусники... Так, так! (До зібраних). Блакитні картки є проти мого внесеня, а білі за моїм внесенєм. Картки відбирати-му сам. (Бурмістр виходить із салі. Томзен і инший горожанин ходять між зібраними і збирають картки у капелюхи).

Перший пан (до Гауштада). Що стало ся докторови? Що се таке?

Гауштад. Ви знаєте, який він нерозважний.

Другий пан (до Біллінґа). Слухайте: адже ви бували в його хаті! Підмітили ви може, що він любить напивати ся?

Біллінґ. Боже, що-ж вам сказати на се! Понч не сходить у него ніколи із стола.

Третій пан. Я сказав би радше, що в нього не веї дома.

Перший пан. Мабуть божевільє є дідичне в його родині.

Білліні. І се може бути!

Четвертий пан. Ні, се вже справдішня злоба; ніщо иньше, лише жадоба пімсти.

Білліні. Аякже, він говорив недавно щось про підвишенє пенсії; але не дістав.

Всі разом (одні до других). Ага; тепер уже прояснило ся нам усе!

П'яний (між зібраними). Дайте мені блакїтну картку! А та-кож і білу!

Голоси. Знову п'яний! За двері з ним!

Нїльс Ворзе (наближаючи ся до доктора). Ну, бачите, пане Штокмане, до чого довели ваші штуки?

Штокман. Я лише зробив свій обовязок.

Нїльс Ворзе. Що ви сказали про гарбарні?

Штокман. Адже ви вже чули; я сказав, що з них пливе бруд до купелевого закладу.

Нїльс Ворзе. І з моєї гарбарні?

Штокман. Дарма, з вашої найбільше!

Нїльс Ворзе. І ви хочете про се писати в газетах?

Штокман. Я не можу нічого затаїти!

Нїльс Ворзе. Але се може вас багато коштувати! (Відходить).

Грубий пан (приступає до Гольстера, не поздоровивши жєнщин). Ну, пане капїтане, так ви винаймаєте свій дім ворогам народа?

Гольстер. Гадаю, що можу робити зі своїм домом, що хочу, пане Вік?

Грубий пан. То ви не маєте також ніщо проти того, що і я так само зроблю з своєю власністю?

Гольстер. Що хочете сказати?

Грубий пан. Завтра скажу вам! (Відвертаєть ся і відходить).

Петра. Чи се не властитель вашого корабля, пане капїтане?

Гольстер. Так, се великий торговельник Вік!

Томзен (з картками в руці виходить на естраду і дзвонить).

Мої панове, позволю собі звістити вам про результат голосованя: всіми голосами, крім одного —

Молодий панок. Сей один дав п'яний.

Томзен. Всіми голосами крім одного, від п'яниці, сї збори признають купелевого лікаря доктора Оттона Штокмана ворогом народа! (Оклики і оплески). Нехай живе наше старе, чесне горожанство! (Нові оплески). Нехай живе наш відважний, діяльний бурмістр, що так льояльно придавив голос крови! (Оклики: Урра!) Замикаю збори.

Біллінґ. Нехай живе голова!

Цїла купа. Нехай живе властитель друкарні Томзен!

Штокман. Петро, дай мені капелюх і плащ! Пане капітане, є у вас місце для пасажирів до нового сьвіта? Гольстер. Для вас, пане докторе, і вашої родини є доволі місця.

Штокман (коли Петра помагає йому убирати плащ). Добре! Ходи, Йоанно! Ходіть, діти! (Подає жінці рамя).

Йоанна (тихо). Дорогий Оттоне, ходім задніми сходами!

Штокман. Ніякими задніми сходами, Йоанно! (Піднесеним голосом). Почуєте ви ще про ворога народу, заки він отрясе порох із своїх ніг! Не скажу вам по християнськи: прощаю вам, бо не знаєте, що робите!

Томзен (кличучи). Докторе, адже се богохульство!

Біллінґ. Справді — сего вже за багато!

Суворий голос. Що, він ще відгрожуєть ся нам!

Підбурюючі голоси. Повибивати йому вікна! Зробити котячу музику! Висвистати його! (Свистання, псикання і дикі крики. Штокман іде із своїми до вихідних дверей. Гольстер промощує їм дорогу).

Цїла купа (кричить за ними). Ворог народа! Ворог народа! Ворог народа!

Біллінґ. Справді, нині не дуже безпечно пити понч у доктора! (Присутні тиснуть ся до вихідних дверей. Крик переносить ся на улицю, звідси чути оклики: „Ворог народа! Ворог народа!“)

Завіса спадає.

ПЯТИЙ АКТ.

Робітня доктора Штокмана. Попід стінами шафи з книжками і різними приладами. В залі вихід до передпокою. На ліво зпереду провадять двері до комнати. У правій стіні два вікна, а в них усі шиби повибиваві. На середині комнати стіл до писання, заложений книжками і паперами. В комнаті непорядок. Передполудень.

Перша ява.

Штокман стоїть нахилений перед одною шафою і нишпорить під нею палицею; вкінці виймає камінь. Опісля Йоанна.

Штокман (говорить через відчинені двері комнати). Йоанно, ось іще один!

Йоанна (в комнаті). О, ти найдеш їх ще чимало!

Штокман (кладе камінь на купу иньших на столі). Се каміне буду зберігати наче які сьвятощі. Нехай Фредрик і Вальтер глядять день-у-день на них, а коли я вмирати-му, запишу їм се у спадщині. (Нишпорить попід одною етажеркою). Не була ще служниця у скляра?

Йоанна (входячи). Вона ходила, але скляр сказав, що не знає, чи зможе прийти.

Штокман. Побачиш, що не стане йому відваги!

Йоанна. Таке говорила й служниця; боїть ся своїх сусідів. (З комнати говорить в сей бік, звідки прийшла). Чого хочеш, Елізо? Ага! (Виходить і вертає небавом). Ось лист до тебе, Оттоне!

Штокман. Дай-но! (Відчиняє і читає). Ага!

Йоанна. Від кого?

Штокман. Від господаря! Виповідає нам мешкане!

Йоанна. Не може бути! Такий чесний чоловік —

Штокман (переглядаючи лист). Каже, що не може инакше! Робить се так нерадо — лише з огляду на своїх співгорожан, на публичну опінію — що він зависимий від иньших — не може дразнити деяких визначних людей —

Йоанна. Бачиш, Оттоне?

Штокман. Бачу; всі вони підшиті заяцем; ніякий чоловік не зважить ся на щось з огляду на всіх иньших людей. (Кидає лист на стіл). Але нам се байдуже! Помандруємо у новий сьвіт і тоді —

Йоанна. Так, але чи ти, Оттоне, добре призадумався над тим від'їedom?

Штокман. Годі-ж мені тут лишати ся — тут, де мене нап'ятували імям ворога народа і виставили на позорище, де мені вікна повибивали! Глянь, Йоанно: от ще і в сурдуті зробити мені діру.

Йоанна. О, о! І то в найліпшій твоїй сурдуті!

Штокман. Не треба ніколи вбирати ся в найліпшу одіж, коли хто бореться за правду і волю. Та се дурниця; одно лише болить мене, що сей голодранець зважив ся в сей спосіб виступити проти мене, наче був би мені рівня!

Йоанна. Всі вони поступили з тобою, Оттоне, дуже нікчемно; але чи ми для того маємо зовсім покидати вітчизну?

Штокман. Гадася може, що в иньших містах ся юрба є трохи мудрійша, як тут? Ах, вона всюди з одного і того самого дерева. Даймо їм волю! Пес бреше, вітер несе; се ще не велике лихо; найбільше лихо в тім, що люде довкола в цілому краю є рабами партій. Правда, що до того — не ліпше воно є й на вольному Заході; там також панує компактна більшість і ліберальна публична опінія і всякі иньші чортівські видумки. Але відносини, бачиш, там красші; вони можуть там мордувати, але не катують вольного чоловіка, так як тут повільно, шпильками замучують на смерть. А в потребі можна там жити осторінь, звідля від публичного руху. (Ходячи сюди й туди). Коли-б я тільки знав, що можна там де купити дешево який праліє, або малий південний острів —

Йоанна. А діти, Оттоне?

Штокман (станувши). Яка ти дивна, Йоанно! Чи ти хочеш, щоби діти виростили в такій суспільности, як ось наша? Адже ти бачила вчорашнього вечера, що половина усіх мешканців — се просто божевільні люде; а що друга половина не втратила розуму, се лише тому, бо не мала що тратити.

Йоанна. Ах, дорогий Оттоне, який ти необережний у своїх бесідах!

Штокман. Необережний! Може се неправда, що я казав?
 Чи ж не поперевертали вони до гори ногами всякі поняття?
 Чи не роблять одної сумішки з права і безправства?
 Не називають брехнею, що я узнав за правду?
 А вже найбільше божевілье, то се, що тут цілі купи
 дорослих вговорюють в себе і других, що вони вільно-
 нодумні!

Йоанна. Справді, се дуже глупо; одначе —

Друга ява.

Попередні. Петра входить.

Йоанна. Ти вже зі школи?

Петра. Вже; вимовили мені місце!

Йоанна. Вимовили?

Штокман. І тобі?

Петра. І мені; пані Буш вимовила мені; а я думала,
 що найліпше зараз усунути ся.

Штокман. Дуже добре вчинила ти, моя дитинко!

Йоанна. Хто би подумав, що пані Буш може бути така
 недобра!

Петра. О, мамо, пані Буш не є така лиха, я бачила до-
 кладно, як тяжко приходило ся їй робити се; але
 вона не могла инакше, казала.

Штокман (смиючи ся, затирає руки). Вона не могла инак-
 ше! О, се досконало!

Йоанна. Ах, так, по поганих вчорашніх вечірніх по-
 діях —

Петра. Не лише те! Послухайте тільки, тату!

Штокман. Ну?

Петра. Пані Буш показувала три листи, які дістала нині
 рано —

Штокман. Розумієть ся, всі три без підписів —

Петра. Так!

Штокман. Назвати своє ім'я не зважились би вони, Йо-
 анно!

Петра. У двох було написано: один панок, що навіду-
 вав ся до нашого дому, розповідав у клубі вчора,
 що я маю страшно свободні погляди на деякі річи —

Штокман. Але ти не заперечувала цього?

Петра. А вже-ж ні! Пані Буш також вільнодумна, коли ми балакаємо собі в чотири очі, але коли пішла така чутка про мене, вона не зважила ся задержати мене.

Йоанна. І се розповідав один, що бував у нашій хаті! Бачиш, Оттоне, яка подяка за твою гостинність.

Штокман. Ми не можемо довше проживати в такій низькій атмосфері. Ладнай усе швидко, як тільки можна, Йоанно, тай гайда в дорогу, чим скорше, тим ліпше.

Штокман. Тихо — мабуть хтось іде; поглянь-но, Петро!

Петра (відчиняючи двері). А, се ви, пане капітане! Прошу, прошу!

Третя ява.

Попередні. Гольстер з передньої комнати.

Гольстер. Добрий-день! Ну, гадаю собі, от піду, подивлю ся, як живете!

Штокман (потресаючи йому руку). А, се дуже гарно з вашого боку!

Йоанна. Ще раз дуже красенько дякую за підмогу!

Петра. Але якже ви прибули до дому?

Гольстер. Е, се дурниця; я не з тих найслабших; а тутешні люде знають лише язиком молоти.

Штокман. А ся трусливість — чиж се не обурює чоловіка? Прошу, ходіть сюди; я вам щось покажу! Бачите, тут є усі камені, що нам накидали у хату. Гляньте-но! В цілій купі лише два порядні, міцні, пригожі до боротьби; решта самі камінчики. А пишали і присягали ся, що мене убють; та коли прийшло до діла —! З ділом — ах, тут у місті дуже погано!

Гольстер. Ну, як на сей раз, докторе, воно склало ся як найліпше для вас.

Штокман. Певно, що так! Але тут ще щось гірше; бо як прийде коли до поважної бійки одних з другими, то побачите, що ціла публична опінія швидко розвіється! А тоді, капітане, уся компактна більшість почвалає як череда свиней до міста, аби найти собі добрий захист. Яка то сумна гадка; вона бодить

чоловіка... Та до чорта — те все просто дурниця тай годї; признали мене ворогом народа, добре, нехай і так буде!

Йоанна. Та ти, Оттоне, ніколи не станеш ворогом народа!

Штокман. На се ти не можеш присягнути, Йоанно! Погане слово може таке вчинити, як проколенє легких голкою; а сього проклятого слова я не можу дарувати; воно зарило ся менї міцно тут у серце; воно там живе і висисає кров. На се нема ліків!

Петра. Тату, сьмійте ся з того!

Гольстер. Пане докторе, людям знову виринуть иньші гадки в голові.

Йоанна. Будь певний, що так буде!

Штокман. Але воно мабуть уже запізно! Коли відїжджаєте, пане капітане?

Гольстер. Гм — саме хотїв я з вами в тій справі поговорити, пане докторе!

Штокман. Ну, ну? Може тимчасом стало ся що з кораблем?

Гольстер. Ні, але річ така, що я не їду!

Петра. Чей вам не вимовили місце?

Гольстер (сьміючи ся). Вимовили, вимовили!

Петра. І вам?

Йоанна. Бачиш, Оттоне!

Штокман. І то за правду! О, коли-б я міг прочути се —

Гольстер. Не беріть собі сього так дуже до серця; я вже знайду місце й на иньшій кораблі.

Штокман. І се робить сей великий підприємець Вік — заможний чоловік, що не залежить від нікого, — тьфу!

Гольстер. Се зрештою добрий чоловік; він сам казав, що радо затримав би мене, коли-б лише міг —

Штокман. Але він не може — розумієть ся!

Гольстер. Ся справа йому не на руку з огляду на партію, до якої належить —

Штокман. Хоч раз сказав правдиве слово сей добряга! Така партія — се буцїм то моральна ссуча помпа,

що зовсім виснає розум і сумління. Тому то так багато плосколобів.

Йоанна. Але-ж, Оттоне!

Петра (до Гольстера). Коли-б ви вчора не були нам товариши а ж до дому, було-б може не дійшло так далеко!

Гольстер. Я зовсім того не жалую, дорога панночко!

Петра (подаючи йому руку). Які ми вам вдячні!

Гольстер (до доктора). Та я хотів сказати вам: коли справді задумете виїжджати, то я маю иньшу раду для вас —

Штокман. Гарно, аби ми лише могли відїхати скоро!

Йоанна. Тихо; чи не стукає хто?

Петра. Се певно стрийко!

Штокман. Ага! (Кличе). Прощу!

Йоанна. Дорогий Оттоне, обіцяй-но ти мені, що —

Бурмістр (з передної комнати в дверях). А, ти занятий! Отже я радше —

Штокман. Ні, ні, ходи!

Бурмістр. Але я хотів би поговорити з тобою в чотирь очі.

Йоанна. Ми йдемо до иньшого покою.

Гольстер. І я прийду опісля знову.

Штокман. Ні, ні, йдїть і ви туди, пане капітане; я мушу ще лїпше порозуміти ся з вами.

Гольстер. Добре, отже я зажду! (Іде за жінкою Штокмана і Петрою на лїво).

Четверта ява.

Штокман. Бурмістр. Пізнійше Йоанна.

Бурмістр (не говорить нічого, лише крадькома зиркає на вікна).

Штокман. А що, правда, тут нині трохи вітер повіває? Наложі капелюх!

Бурмістр. Коли дозволяєш. (Закладає капелюх на голову). Я простудив ся вчашнього вечера —

Штокман. Так? Вчера-ж було так тепло —

Бурмістр. Жалую, що се не було в моїй силі спинити сї нічні екстраваганції.

Штокман. Маєш мені сказати ще дещо?

Бурмістр (виймає великий лист). Маю припоручене від купелевої дирекції передати тобі се письмо.

Штокман. Мою димісію?

Бурмістр. Так! З нинішньою датою! (Кладе лист на столі).
Нам вас жаль; однак — так правду сказати — з огляду на публичну опінію ми не могли инакше.

Штокман (сміючися). Ви не могли инакше! Я вже чув мабуть ті слова нині.

Бурмістр. Прошу тебе, постав-но ти собі ясно перед очі своє становище: в будущині тут у місті не маєш що вже більше числити на практику.

Штокман. Ах, до сто бісів з практикою! Та звідки ти знаєш усе те так докладно?

Бурмістр. Товариство властителей домів розіслало циркулярі — від хати до хати; в них жадає від усіх розумних горожан, аби вже більше не користали з твоєї лікарської підмоги; а можеш бути певний, що ані один-однієсінський батько родини не зважить ся відмовити свого підпису; проста річ — не сьміє.

Штокман. Не сумніваю ся про се. А що далі?

Бурмістр. Коли сьмію тобі дати раду, то дам таку, аби ти покинув нас на який час —

Штокман. Я вже подумав і про се —

Бурмістр. Добре! Коли-б ти по піврічному надуманю і по зрілій розвазі порішив ся в кількох покаюних словах визнати свою похибку —

Штокман. То може міг би я знову дістати своє місце, гадаєш?

Бурмістр. Може; се не таке неможливе.

Штокман. Ну, а публична опінія? Адже ви не можете з огляду на публичну опінію —

Бурмістр. Публична опінія дуже змінчива. Та вкінці — правду сказати — для нас дуже важна річ одержати від вас таку заяву.

Штокман. Ну, я знаю вже! Але до чорта, чи ти собі не пригадуєш, що я давнійше сказав про такі інтригантські кручки?!

Бурмістр. Тоді була твоя позиція далеко красша; тоді міг ти надіяти ся, що маєш по своєму боці ціле місто —

Штокман. Тимчасом тепер воно сидить мені на карку... (З криком). Ні, а хоча-б і самий чорт зі своєю бабою всадив ся на мене — ! Ніколи — ніколи, кажу я!

Бурмістр. Батько родини не сьміє так робити, Оттоне!

Штокман. Я не сьмію! Лише одного, вільний, чесний чоловік не сьміє робити; а знаєш чого?

Бурмістр. Ні!

Штокман. Ну, вже-ж! Звідки-ж тобі знати се! Отже я скажу тобі: вільному, чесному чоловікови не вільно поступати так, як поступає голодранець!

Бурмістр. Та се ще ніщо; коли-б не було иньшого пояснення на твій закаменілий упір —

Штокман. Иньшого пояснення — ! Говори докладнійше!

Бурмістр. Ти знаєш дуже добре, що я думаю. Та я як твій брат і розумний чоловік раджу тобі: не вір так дуже проєктам і надіям, вони дуже легко можуть тебе обманити.

Штокман. То в щож так по правді треба вірити?

Бурмістр. Невже ти справді хочеш вмовити в мене, що не знаєш нічого про тестаментарні постанови гарбаря Ворзе?

Штокман. Знаю, що невеличка частина майна, яке має, дістанеть ся старим, незасібним ремісникам. Але що мені до того?

Бурмістр. Найперше тут не може бути бесіди про невеличку частину майна. Гарбар Ворзе дуже заможний чоловік.

Штокман. Я зовсім не знав про се — !

Бурмістр. Гм — справді ні? А також не прочував ти, що чимала частина його майна припадає твоїм дітям — і що ти і твоя жінка на час свого життя будете його вживати? Він тобі не говорив того?

Штокман. Ні, не говорив! Навпаки — заєдно лементував, що мусить оплачувати страшенно високі податки! Чи ти, Іване, певно знаєш про се?

Бурмістр. Знаю з певного жерела.

Штокман. Ах Боже, отже Йоанна обезпечена —! І діти також! Не можу сього втаїти перед нею —! (Кличе). Йоанно! Йоанно!

Бурмістр (здержуючи його). Тихо, не говори ще їй нічого! Йоанна (відчиняючи двері). Що, Оттоне?

Штокман. Нічого, нічого! Можеш собі йти.

Йоанна (зачиняє знову двері).

Штокман (ходячи сюди й туди). Обезпечені, обезпечені... Всі обезпечені! На цілий час життя! Ах, се розкішне почуте знати, що і сам і жінка-діти обезпечені!

Бурмістр. Таж се не твоє ще! Гарбар Ворзе може кожного часу знищити завіщане.

Штокман. Але він не зробить того. Добряга старовина тішить ся, як би його хто на сто коней посадив, що я трохи допик тобі і твоїм мудрагелям-товаришам.

Бурмістр (зачудований глядить допитливо на нього). Ага, се поясняє дещо!

Штокман. Що таке?!

Бурмістр. Се все скомбінований маневр! Сі невгамовані, безоглядні закиди, які ти — в ім'я правди — робив мужам, що мають у своїх руках керму міста —!

Штокман. Що —! Що —!?

Бурмістр. Отже се все було лише умовленим противділанєм за завіщане сього старого мстивого Нільса Ворзе!

Штокман (майже занімів). Іване — ти є найбільше ординарний плебей, якого мені коли довело ся стрінити в житю!

Бурмістр. Між нами все покінчене! Димісія твоя певна — тепер маємо зброю проти тебе! (Відходить).

Пята ява.

Штокман. Відтак Йоанна і Петра. Пізнійше Нільс Ворзе.

Штокман. Тьфу, тьфу, тьфу! (Кличе). Йоанно, треба втерти се місце, де стояв він!

Йоанна (в дверях комнати). Оттоне, Оттоне!

Петра (також у дверях). Тату, є тут дідо і питаєть ся, чи може з вами поговорити, лише з вами.

Штокман. Добре! (При дверях). Прошу, тату! (Нільс Ворзе входить. Штокман зачинає за ним двері). Ну, що там такого?... Прошу, сідайте!

Нільс Ворзе. Ні, не сідаю! (Роздивляється навкруги). У вас тут дуже гарно, пане Штокмане!

Штокман. А що, ні?

Нільс Ворзе. Гарно, гарно — ну... і свіже повітря маєте тут також; нині у вас доволі кислороду, про який ви балакали вчора. Отже і сумління ваше в дуже добрім стані.

Штокман. А вже-ж!

Нільс Ворзе. Ну, та певно! (Стукає себе в груди). А знаєте, що я маю тут?

Штокман. Мабуть також добре сумління.

Нільс Ворзе. Ба! Щось далеко ліпше! (Виймає пулярес, відчиняє його і показує йому багато паперів).

Штокман (глядить на нього зачудований). Акції купелевого закладу?

Нільс Ворзе. Нині легко можна було дістати.

Штокман. Ви купили їх у місті —?

Нільс Ворзе. За всі гроші, які мав —

Штокман. Але-ж, тестю — тепер, коли такий безнадійний стан купелевого закладу —!

Нільс Ворзе. Коли будете робити як розумний чоловік, то купіль поверне знову до давньої слави.

Штокман. Адже ви бачите, що я роблю все, що тільки можу; але тутешні люди такі нерозумні!

Нільс Ворзе. Ви вчорашнього вечера сказали, що найбільший бруд походить з моєї гарбарні. Коли-б се була правда, то мій дід, мій батько і я довгі літа забивали тут людей як пошесть. Гадаєте, що я таку ганьбу носити-му на своїй душі?

Штокман. Дарма, нічого иньшого не полишаєть ся вам.

Нільс Ворзе. Ні, дякую! Я чую, що люди дали мені прізвиско „старий борсук“. А борсук — се рід нехарного звіра; так я людям покажу, що вони зовсім помиляють ся. Я хочу жити і вмирати як чистий чоловік.

Штокман. Якже хочете се зробити?

Нільс Ворзе. Ви, пане Штокмане, очистили мене знову!

Штокман. Я?

Нільс Ворзе. Знаєте, за які гроші купив я сі акції?
За гроші, що мали дістати Йоанна, Петра і ваші хлопці. Бо, бачите, я трохи наскладав собі.

Штокман (роз'ярений). І ви на се розмітуєте гроші Йоанни!

Нільс Ворзе. Так, усі гроші тепер в купілі. А тепер я хотів би побачити, чи ви вже справді збожеволіли, пане Штокмане. Коли не перестанете доказувати, що сі погані звірятка і иньші походять з моєї гарбарні, то воно вийде щось таке, якби ви несли на продаж шкуру своєї жінки і своїх дітей. Сего-ж не робить ніякий батько родини — значить, коли не збожеволів.

Штокман (ходячи сюди й туди). Так, і я справді такий; я збожеволів!

Нільс Ворзе. Ні, ви не божевільний, коли йде річ про жінку і дітей!

Штокман (стаючи перед ним). Чом же ви зі мною не поговорили, заки закупили се лахмітє?

Нільс Ворзе. Що стало ся, се найкрасше.

Штокман (зворушений ходить по комнаті). Коли-б я не був такий певний моєї справи — ! Але-ж я так міцно був переконаний, що по мойому боці правда!

Нільс Ворзе (важить пулярес у руці). Коли ви не позбудете ся своєї божевільности, то сі папери не багато варті. (Ховає знову пулярес).

Штокман. Там до чорта, мені здасть ся, що наука знає вже найти лік, знає деяку презервативу —

Нільс Ворзе. Думаєте, як знищити сих малих звірів?

Штокман. Знищити або зробити нешкідливими.

Нільс Ворзе. Може ви спробували-б трутини на щурі?

Штокман. Ах, що!... Адже всі кажуть, що се лише уява. Коли-б се була тільки сама уява!... А темна, безсердечна юрба напаятувала мене ворогом народа — майже поздирала з мене одіж —

Нільс Ворзе. І повибивала вікна!

Штокман. А до того родинні обовязки! Про се мушу поговорити з Йоанною; вона в тій справі дуже оглядна.

Нільс Ворзе. Гарно; слухайте лише ради розумної жінки!

Штокман (наближаючи ся до нього). Що ви могли так нерозважно собі поступити! Гроші Йоанни поставити на лотерію; увігнати мене в таке страшне, розпучливе положенє! Коли так от дивлю ся на вас, ввижаєть ся мені, що бачу уособленого чорта —!

Нільс Ворзе. Коли так, то я радше відійду собі. Але до другої години мушу мати відповідь. Так, або ні. Коли не буде відповіди, то акції повандрують на фундацію — і то ще нині!

Штокман. А що тоді дістане Йоанна?

Нільс Ворзе. Анї зломаного гроша! (Двері до передньої комнати відчиняють ся, видко Гауштада і Томзена).

Шеста ява.

Штокман. Нільс Ворзе. Гауштад. Томзен.

Нільс Ворзе. Ей, ей, погляньте-но там на тих двох!

Штокман (задеревіло глядячи на них). Що, що! Ви зважуєте ся ще переступити мій поріг!

Гауштад. А вже-ж.

Томзен. Бо то бачите, ми маємо дещо важного побалакати з вами.

Нільс Ворзе (шепотом). Так, або ні — жду до другої години!

Томзен (зиркаючи на Гауштада). Ага!

Нільс Ворзе (відходить).

Штокман. Ну, чого-ж ви собі бажаєте від мене? Говоріть раз-два!

Гауштад. Я розумію се добре, що ви ображені на нас з причини нашого вчорашнього становища на зборах —

Штокман. І ви звете се тільки „становищем“! Гарне становище! Я називаю се поганою нікчемністю — тьфу до чорта!

Гауштад. Називайте, як хочете; але ми не могли инакше.

Штокман. Ви й не сьміли инакше! Правда?

Гауштад. Коли хочете — ні.

Томзен. Але чом же ви не сказали перед тим ані одного слова! Лише легенький натяк для пана Гауштада або для мене —

Штокман. Натяк? Про що?

Томзен. Про свої забаганки.

Штокман. Не розумію вас.

Томзен (довірливо усміхається і киває головою до нього).

О, ви не розумієте, пане докторе!

Гауштад. Ну, та тепер не треба сего вже більше таїти —

Штокман (дивиться то на одного, то на другого). Так, але-ж до чорта —!

Томзен. Чи сьмію завдати вам одно питанє? Чи не вештається ваш тесть по місті, щоби позакупувати всі купелеві акції?

Штокман. Так, він закупив нині купелеві акції; але —?

Томзен. Чи не ліпше було би припоручити се кому иньшому — хто не є в таких близьких відносинах до вас?

Гауштад. А тоді були-б ви не потребували виступати під своїм власним іменем. Ніхто не потребував би знати, що закид проти купелевого закладу виринув від вас. Чому ви не порозуміли ся насамперед зі мною?

Штокман (глядить задеревіло вперед себе; йому роз'яснюється в очах і він говорить, наче-б упав із хмар). Невже се можливе?

Томзен (сьміючи ся). Ну, адже наслідки доказали, що се можливе. Але, бачите, годилось би зробити се ліпшим методом.

Гауштад. А потім до сього потрібно більше людей; бо чим більше товариство, тим менша відвічальність для одиниці.

Штокман (вгамований). Скажіть мені, мої панове, коротко — чого ви собі бажаєте?

Томзен. Се скаже вам найліпше пан Гауштад —

Гауштад. Ні, кажіть ви, пане Томзене!

Томзен. Отже якби то... ну, справа ось така: тепер, коли ми знаємо, як усе склало ся, хочемо віддати вам до вашої розпорядимости „Народного Післанця“.

Штокман. Тепер ви можете? А щож публична опінія?

Не жахасте ся, що здійметь ся хуртовина против нас?

Гауштад. Ми вже будемо знати втихомирить сю хуртовину.

Томзен. А ви, пане докторе, лише позаходіть ся довести свою зміну дуже проворно до кінця. Коли ваш виступ зробив своє діло —

Штокман. Значить: коли мій тесть і я маємо в кишені акції за дешеві гроші —

Гауштад. Та тут найбільше важні є наукові мотиви, що спонукують вас, аби ви обняли керму купелевого закладу —

Штокман. А вже-ж; лише з наукових мотивів закупив акції для мене старий борсук. Опісля поробимо дещо при водопроводах і там в долині при березі, так що з фінансів міста не візьмемо ані шелюга. Правда, се вже якось зробить ся? Що?

Гауштад. Так, коли будете мати по своєму боці „Народного Післанця“ —

Томзен. У вільній суспільности праса — то сила, пане докторе!

Штокман. Певно; а публична опінія також; товариство властителів домів, гадаю, пане Томзене, ви візьмете на себе?

Томзен. І товариство властителів домів і товариство поміркованя! Про се ви не журіть ся!

Штокман. Так, але мої панове, я соромлю ся спитати вас, яка взаїмна відплата — ?

Гауштад. Ми найрадше дармо будемо підпомагати вас. Але „Народний Післанець“ стоїть на слабих ногах; не може йти належно вперед; а дати тепер загнати газеті, коли у високій політиці є так багато роботи, не добре.

Штокман. Дуже справедливо; се було би дуже неприємно для такого приятеля народа, як ви! (Вражений кричить). Але я, я ворог народа! (Ходить прискорено по комнаті). Де моя палиця? Де до чорта заділа ся вона?

Гауштад. Що се?

Томзен. Невже ви хочете — ?

Штокман (стає). А коли-б я вам з усього мого придбання не дав анї шелюга? Ви знаєте, що багаті страшенні скупарі.

Гауштад. Адже ви знаєте, що на справу акцій можна дивити ся з двох боків —

Штокман. Ну, вже-ж, ви то вмієте; коли я не стану підпомогати „Народного Післанця“, то ся справа явить ся перед вами в дуже поганім сьвітлі; ви будете мене переслідувати, ловити, давити — як пес заяця!

Гауштад. Се лише право натури; кожда звірина шукає поживи!

Томзен (сьміючи ся). Шукає їди, де тільки можна найти її!

Штокман. Отже подивіть ся, чи не знайдете дечого на дворі! (Ходить скоро по комнаті). Чекайте, тепер я вам покажу — (Находить парасоль і вимахує ним). Чи бачите — ?

Гауштад. Чей же ви не кинете ся на нас?

Томзен. Прошу, заховуйте ся трохи обережнїйше з тим парасолем!

Штокман. Геть мені звідси, пане Гауштаде!

Гауштад (при дверях до передної комнати). Ви зовсім збожеволіли!

Штокман. Геть звідси, пане Томзене! Геть, кажу вам!

Томзен (бігаючи довкола стола). Поміркованє, пане докторе! Я чоловік хоропитий; не можу видержати богато! (Кричить). Ратуйте, ратуйте!

Сема ява.

Штокман. Гауштад. Томзен. Йоанна, Петра і Гольстер входять з лівого боку з переди. Пізнійше Фредрик і Вальтер.

Йоанна. А, мій Боже, Оттоне, що заподіяло ся тут?

Штокман (вимахує парасолем). Геть, кажу!

Гауштад. Напад на безоружних людей! Покликую вас на сьвідка, пане капітане! (Виходить швидко через передню комнату).

Томзен (безрадно). Хто знає льокальні відносини — (Уті-
кає через комнату на ліво).

Йоанна (держить міцно свого чоловіка). Та вгамуй ся,
Оттоне!

Штокман. До чорта, таки вирвали ся мені!

Йоанна. Та чого вони тут хотіли від тебе?

Штокман. Потім скажу! Тепер мушу думати про що
иньше. (Іде до стола і пише на білеті). Глянь, Йоанно,
що тут написано?

Йоанна. Три великі: ні! Що се?

Штокман. І про се дізнаєш ся опісля. (Тримаючи візитову
карту в руці). Ну, Петро, нехай се служниця занесе
до старого борсука — але швидко. Раз-два!

Петра (виходить з білетом через передню комнату).

Штокман. Ну, нині мав я в гостях усіх післанців чорта!
Але я тепер виострю своє перо проти них і замачаю
його в оцті і жовчи!

Йоанна. Адже ми від'їжджаємо, Оттоне!

Петра (вертає).

Штокман. А що?

Петра. Понесла.

Штокман. Добре! Їдемо, кажеш? Ні, ні! Лишаємо ся
тут, де ми є, Йоанно!

Петра. Лишаємо ся!

Йоанна. Тут у місті?

Штокман. Так, тут, таки тут на полі битви! Нехай
тут ведеть ся війна; тут хочу бути переможцем!
Скоро буде направлений мій сурдуг, іду шукати меш-
каня; адже під зиму мусимо мати місце, аби було де
склонити голову.

Гольстер. Се вже моє діло.

Штокман. Ваше?

Гольстер. Аякже; бо в моїм домі є місця доволі; а до
того мене ніколи нема дома.

Йоанна. Ах, якже се гарно з вашого боку, пане капі-
тане!

Петра. Щиросердечне спасибі! (Подає йому руку).

Штокман (потрашаючи йому руку). Спасибі! Спасибі, доро-
гий приятелю! Вже усунена одна жура. Ще нині йду

до роботи. О, Йоанно, тут так багато-багато роботи!... Але добре, що тепер весь час маю до розпорядимости; маю час, бо — бачиш — я одержав димісію яко лікар купелевого закладу —

Йоанна (зітхаючи). Ах, так, сього можна було надіяти ся!

Штокман. А тепер хочуть мені ще також взяти практику. Нехай там! Все-ж таки лишать ся мені бідаки — сі, що не платять; ах, мій Боже, та їм найбільше треба моєї помочи. Але тепер мусять прислухувати ся моїм словам; день і ніч буду їм проповідувати!

Йоанна. Оттоне, я гадаю, що ти вже знаєш, яка користь з такого проповідування!

Штокман. Ти справді сьмішна, Йоанно! Невже я маю уступити перед публичною опінією, перед компактною більшістю і иньшим чортвинем? Ні, дякую! Се, що я хочу, таке ясне і просте! Я хочу нерозвиненим ще головам доказати, що ліберали найгірші вороги кожного вольного чоловіка — що програми партій роздавлюють усі молоді, здатні до життя правди — що вічна увага на се й те руйнує всяку мораль і справедливість, так що вкінці жите стає пеклом. Правда, пане капітане, що се треба вказати народови?

Гольстер. Може бути; але я не розумію ся на таких річах.

Штокман. Бо бачите: передовсім треба усунути усіх провідників партій. Проводир партії — се вовк — дуже голодний вовк — коли хоче жити, то мусить з'їсти рік-річно стільки і стільки штук дрібної худоби. Гляньте лише на Гауштада і Томзена! Скільки вони вже пожерли дрібної худоби! Одних пороздирали, споневіряли, так що з них уже ніколи ніщо иньше не буде, як властители́ домів і передплатники „Народного Післанця“. (Сідає з краю стола). Ах, ходи сюди Йоанно, поглянь, як гарно нині сьвітить сонце. А потім се пишне, сьвіже весняне повітря, що пливе тут до нас!

Йоанна. Коби то ми, Оттоне, могли жити самим сяєвом сонця і весняним повітрям —

Штокман. От будемо жити ощадно, не будемо видавати на ніякі витребеньки — тай проживемо якось. Се дурниця! Ні, мене тільки одно гризе, що я не знаю ніякого вольного, духово величнього чоловіка, котрий зважився би продовжати боротьбу проти брехні.

Петра. О, тату, ви маєте ще так багато часу перед собою!... А! от наші хлопці!

Фредрик і Вальтер (входять з лівого боку з переду).

Йоанна. Ви нині вільні?

Фредрик. Ні, але нас підчас павзи хлопці били!

Вальтер. Ні; ми їх били!

Фредрик. Отже учитель звелів нам радше лишити ся в хаті через кілька днів.

Штокман (тріскаючи пальцями і зіскакуючи із стола). Добре, дуже добре! Анї ногою не переступите більше шкільного порога!

Хлопці. Вже більше ні!

Йоанна. Але-ж, Оттоне —

Штокман. Ніколи! Буду вас учити сам — значить, не всіх шкільних дурниць —

Вальтер. Урра!

Штокман. Ні, буду виховувати і учити вас на вольних, чесних людей!... А ти, Петро, будеш допомагати мені в тім!

Петра. Буду, тату!

Штокман. Школа буде в тій комнаті, де мене назвали ворогом народа. Але де мої школярі? Я мушу найменше мати дванайцять учеників.

Йоанна. Ти не найдеш їх тут у місті!

Штокман. Побачимо! (До хлопців). Не знаєте ви яких уличників — таких голодранців —?

Вальтер. О, тату, цілу купу!

Штокман. Досконало! Отже приведи-но ти мені кілька екземплярів. Спробую раз із тими неробами; у них бувають часом незвичайні голови.

Вальтер. А щож ми зробимо, коли станемо вольними, чесними мужами?

Штокман. Тоді ви, молодці, маєте прогнати всіх проводирів партій, сих хитрих вовків, геть-геть далеко

на захід! (Фредрик трохи призадумуєть ся; Вальтер підскакує і кличе: Урра!)

Йоанна. Ах, Оттоне, аби лише сї вовки не прогнали тебе!

Штокман. Яка ти чудна, Йоанно! Прогнати мене! Тепер, коли я наймогутнійший чоловік міста!

Йоанна. Наймогутнійший — тепер?

Штокман. А вже-ж, бо можу сказати велике слово: тепер я наймогутнійший чоловік сьвіта!

Вальтер. Тату!

Штокман (притишеним голосом). Тихо! Ще не можете сього голосно казати; але я зробив велике відкритє.

Йоанна. Вже знову?

Штокман. Так! (Збирає біля себе всіх і говорить довірочно). Отже я вам тепер скажу се: Наймогутнійший чоловік на сьвіті є сей, що — стоїть сам!

Йоанна (сміючи ся, киває головою). О, о, дорогий Оттоне —!

Петра (з любовю беручи його руки). Тату!

Завіса спадає.

Переклав

Ю. Кіт.

КОНЕЦЬ.